

KUR'ÂN-I KERÎM

- Tanımı ve Özellikleri
- Kur'ânın Diğer İsimleri
- Kur'ân'ın Korunması
- Yedi Harf
- Kur'ân'ın Amacı ve Muhtevası
- Kur'ân'ın Şekli ve Üslûbu
- Kur'ân'ın Mûcize Oluşu (İ'câz)
- Nesh
- Kur'ân İlimleri
- Kur'ân'ın İsim ve Sıfatları
- Kur'ân Okumak
- Okuma Parçası: Sözlerin En Güzeli: Allah'ın Kitabı

• Tanımı ve Özellikleri

“Harfleri bir araya getirip seslendirmek, okumak” manasına gelen Kur'ân kelimesi, genel kabule göre vahiy kaynaklı diğer kutsal kitapların temel kurallarını ve bilgilerini bir araya getirdiği, ihtiva ettiği için Hz. Peygamber'e gönderilen kitabın adı olmuştur. Terim olarak yapılan tanımları, “*Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla Arapça olarak indirilen; Allah'tan geldiği, ezberden ve yazılı olarak aynıyla intikal ettiği konusunda şüphe bulunmayan, müslümanca yaşamak isteyenler için hayat kılavuzu olan ilâhî kitap*” şeklinde özetlemek mümkündür.

Bu tanımda geçen unsurlar aynı zamanda Kur'ân'ın özellikleri olduğundan bunların sırasıyla açıklanması, onun tanınmasını ve tarifin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

1. Peygamber

Allah Teâlâ kullarına, dilediği bilgileri ve talimatı iletmeleri için bazı insanları seçmiş, onları yüklenecekleri vazifeye uygun ahlâk, yetenek ve güçlerle donatmıştır. Kur'ân'da nebî ve resul olarak anılan bu kişiler için dilimizde peygamber kelimesi kullanılır. Aslı Farsça olan “peygamber” kelimesinin İslamî kaynaklardaki karşılığı “nebi” (çoğulu, enbiyâ) ve “resûl” (çoğulu, rûsul)'dür. “Nebi” kelimesi sözlükte; “haber ve bilgi

alan/getiren, yüksek ve şerefli”; “resûl” kelimesi ise “elçi, aracı” demektir.

Dinî bir terim olarak; “Allah’ın mesajını insanlara ileten, hak dini tebliğ eden” kimse anlamına gelir.

“Nebî” ile “resûl” arasında fark olduğunu, yeni bir kitap yeni bir şeriat ile gönderilen peygamberlere “resul-mürsel” önceki bir resûl’e gönderilen kitap ve şeriatı tebliğ ile görevlendirilenlere de “nebî” dendiğini söyleyen bilginler olmuştur (Tehânevî, *Keşşâfî Istilâhâtî’l-Fünûn*, Lübnan, 1996, I, 860, II, 1681).

Kur’ân’da resuller gibi nebilere de kitap, hüküm ve hikmet verildiği bildirilmektedir. (bk. Bakara, 2/213; Âl-i İmrân, 3/70, 81; Câsiye, 45/16; Ankebut, 29/27; Hadîd, 57/26).

“Resûl” ile “nebi” kelimelerinin geçtiği ayetler birlikte değerlendirildiğinde her ikisinin de ortak niteliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu nitelikler; kendilerine kitap, hikmet, nübüvvet ve hüküm verilmesi ve vahyedilmiş olması, uyarıcı ve müjdeci olmalarıdır (bk. Âl-i İmrân, 3/79, 81; Nisâ, 4/163-165; Ahzâb, 33/34-35; Hadîd, 57/25-26; Hac, 22/52). Peygamberlerde beş ortak nitelik bulunur: Nâdiren işledikleri ve “zelle” denen hataları dışında günahattan korunmuşlardır (ismet), akıllı ve zekidirler (fetânet), Allah’tan aldıkları vahyi kullara olduğu gibi iletirler (tebliğ), her bakımdan güvenilir kişilerdir (emanet), özü sözü bir, dürüst insanlardır (sıdk).

İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem’den son peygamber (hâtemü’l-enbiyâ) Muhammed Mustafa’ya kadar birçok peygamber gelip geçmiş; bunların bir kısmına küçük, bir kısmına da büyük hacimli kitaplar gönderilmiştir (vahiy). Âdem’e 10, Şît’e 50, İdrîs’e 30 ve İbrâhim’e 10 olmak üzere 100 sahife (bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, VIII, 489; Âlûsî, XV, 141-142) ile Tevrat, Zebûr, İncil ve Kur’ân isimleriyle anılan dört büyük kitap, isimleri ve miktarları kutsal kaynaklarda ve şifahî rivayetlerde bildirilen vahiyler, yani peygamberlere indirilmiş kitap ve sayfalarıdır (bk. A’lâ, 87/18-19). Bunların sonuncusu, son peygamber Hz. Muhammed’e gelmiş bulunan Kur’ân-ı Kerîm’dir.

2. Vahiy

Sözlükte vahiy “süratlice ve gizlice bildirmek”tir. Bu kelimenin, “üstü kapalı sözle, söz sayılmayan seslerle, organların işaretleriyle, yaratılıştaki belli bir bilgi ve beceriyi varlığın özelliği kılmakla, yazıyla ve şeytan, cin gibi maddî olmayan şuurlu varlıkların zihinlere soktukları hayal ve fikirlerle (vesvese) bildirme” gibi anlamlarda kullanımları da vardır.

Terim olarak vahiy, “Allah’ın peygamberlerine ulaştırdığı sözü, kelimesi, kelâmıdır. Yine Allah’ın kendisine yakın kullarına (velî) ya doğrudan veya melekler aracılığı ile

ulaştırdığı bilgiler ve sözler için de –aşağıda örneği görüleceği gibi– vahiy kelimesinin kullanıldığı olmuştur. Ancak bunlar için yaygın olarak ilham terimi kullanılır. İlhamın değeri sübjektiftir; Peygamber’e gelen vahye aykırı olmamak şartıyla kime gelmişse onun için geçerli ve dayanak olabilir (Sadrüşşeria, *et-Tavdih*, II, 15).

Kur’ân’da vahiy ve aynı kökten fiiller, “vahyetmek, ilâhî sözü, bilgiyi ulaştırmak” mânasında çok sayıdaki âyette kullanılmaktadır. Vahyin birden fazla şekli vardır:

a) Vahiy meleği Cebrâil belli bir şekle –meselâ bir insan şekline– girerek gelir, başkalarının da duyup anlayacağı tarzda ilâhî sözü peygambere ulaştırır ya da kendine mahsus şekliyle yalnızca peygambere görünür ve sözü onun işitmesine uygun olarak kendisine ulaştırır. Hadis kitaplarının vahyi anlatan bölümlerinde bu vahiy tarzının örneklerinden bahsedilmiştir.

b) Hz. Mûsâ’ya Tûrisînâ’da ve mukaddes vadide gelen vahiyde olduğu gibi, ulaştıran görünür bir aracı olmaksızın ilâhî söz işitilir (Meryem, 19/52; Kasas, 28/46; Tâhâ, 20/12). Bu tarz bir vahye mi’racda Hz. Peygamber de muhatap olmuştur.

c) Söz kalbe ve zihne doğrudan veya Cebrâil (Rûhulkudüs) aracılığıyla iletilir, gönderilir. Hz. Peygamber böyle bir iletişimi şu hadisinde dile getirmiştir:

“Rûhulkudüs kalbime şu bilgiyi getirdi: Hiçbir kimse rızkını tüketmeden ölmeyecektir. şu halde Allah’tan korkunuz ve rızkınızı güzel, meşrû yollardan talep ediniz. Rızkın gecikmesi sizi Allah’ın emirlerini çiğneyerek onu elde etmeye itmesin. Çünkü Allah’ın katında bulunanlar ancak O’na itaatle elde edilebilir” (Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, II, 71,72).

d) “Mûsâ’nın annesine, ‘Başına bir şey gelmesinden endişe ettiğinde onu nehre bırak...’ diye vahyettik” (Kasas, 28/7) meâlindeki âyette olduğu gibi Allah’ın iradesi ilham yoluyla bildirilir. Burada vahiy ilham mânasında kullanılmıştır.

e) “Ve rabbın bal arısına şöyle ilham etti...” (Nahl, 16/68) âyetinde bildirildiği gibi Allah, bazı yaratıklarının belli bir bilgi ve beceriye programlamış, bu bilgi ve eylem biçimini onların tabiatlarının bir parçası, temel özelliği kılmıştır.

f) Rüya yoluyla bildirilir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Vahiy kesildi, sona erdi, geriye yalnızca mübeşşirât kaldı. Bu da doğru bilgi getiren rüyalardır, bunu mümin görür veya ona gösterilir” (Buhârî, “Ta’bir”, 20; Müslim, “Salât”, 207-208). Bu maddede geçen vahiy de ilham mânasındaki vahiydir. Hz. Peygamber’e vahiy sâdik (doğru çıkan) rüyalarla başlamıştır. Ancak onun gördüğu rüyaları diğer müminlerin gördükleri rüyalarla

kariştirmamak gerekir. Çünkü Hz. Peygamber'in vahiy mahiyetindeki rüyasının sabah aydınlığı gibi açıkça doğru çıktığı hadiste bildirilmiştir (Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 3; ayrıca bk. İbn Kayyim, *Zâdü'l-me'âd*, I, 78-80).

Şûrâ sûresinin 51. âyeti, vahyin yukarıda geçen bütün şekillerini ihtiva etmektedir: "Herhangi bir insanla Allah'ın konuşması ancak vahiy ile veya perde arkasından ya da bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir." İlham ve rüya yoluyla olanlar "vahiy ile" kısmına girer. Programlama insana değil diğer bazı varlıklara ait olmakla beraber bunun için "Rabbin bal arısına ilham etti" (evhâ) ifadesi kullanıldığından (Nahl, 16/68), o da bu kategoriye dâhildir. Getireni görmeden sözü işitme şekli "perde arkasından" kısmına, Cebrâil'in belli bir şekle girerek ilâhî sözü ulaştırması "bir elçi gönderip..." kısmına aittir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "vhy" md.).

Kur'ân-ı Kerîm'de vahiy hem sözlük anlamında hem de terim olarak kullanılmıştır. Allah'ın vahyinin bütün çeşitlerini içine alan bir tanım vermek gerekirse "Vahiy, yüce yaratıcının genel olarak varlıkları, dilediği özelliklere ve hareket tarzlarına göre programlaması, özel olarak da insanlara ulaştırmak istediği ilâhî emir, yasak ve haberlerin tamamını vasıtalı veya vasıtasız bir tarzda, gizli ve süratli bir yolla peygamberlerine iletmesidir" demek mümkündür (ayrıca bk. Muhsin Demirci, *Vahiy Gerçeği*, s.26-27).

Vahiyde "gizlilik" ve "sürat" özellikleri vardır. Vahiydeki sürati, bilgisayarın bir tuşuna basarak kısa bir zaman parçası içinde ciltler dolusu bilgiyi yükleme, nakletme, kopyalama örneğine bakarak tasavvur edip anlamak mümkündür.

"Bilinmezlik" vasfı vahyin mahiyeti, ne ve nasıl olduğu konusuyla ilgilidir. Vahyin özel bir bilgi iletişim aracı olduğu bilinmekle beraber mahiyet ve keyfiyeti, neden ibaret olduğu, ilâhî sözün insana vahiy yoluyla nasıl intikal ettiği; konuşmak için dile, harfe, kelimeye ve sese ihtiyacı bulunmayan, konuşması insanın konuşmasına benzemeyen Allah'ın, kendi kelâmını peygamberlerine nasıl ilettiği ve bu kelâmın belli bir dile ait harf, kelime, cümle ve seslere nasıl dönüştüğü meçhuldür, gizlidir, sırdır; bu sırrın bilgisi sıradan insanlara verilmemiştir. Vahiy mahiyeti bakımından bilinemez olduğu gibi bu iletişimin oluşu, gerçekleşme keyfiyeti de gizlidir, üçüncü bir şahıs buna muttali olamaz.

3. Vahyin dili

Vahiy, Allah'ın kendi kelâmını (sözünü, söylemesini) peygamberlere yukarıda özetle belirtildiği şekillerde ulaştırmasıdır. Allah'ın kelâmında harf, kelime ve ses bulunmadığı

için onu belli bir beşerî dille aynılaştırmak ve meselâ “Allah Arapça konuşur” demek mümkün değildir.

Vahiy –Allah Teâlâ’nın bildirmeyi dilediği mâna, hüküm ve nazım bozulup değişmeden– çeşitli dillere çevrilebilecek bir iletişim aracı, bilgi verme vasıtasıdır. Burada soru, “vahyin çeşitli dillere çevrilmesinin, çeşitli dillerde gelmesinin, vahyetme eyleminin hangi noktasında ve nasıl gerçekleştiği” ile ilgilidir. Vahyin muhatabı olan ümmetler Allah’ın verdiği bilgileri ve tâlimatı anlamadan ona itaat edemeyecekleri için, ilâhî bildirimlerin ilgili peygamberlere, her bir kavmin kendi dilinde vahyedilmiş olduğunu Kur’ân’dan öğreniyoruz (İbrâhîm 14/4). Ancak ilâhî kelâmın beşerî dile çevrilmesi, bu dil kalıbına dökülmesi nerede ve nasıl olmaktadır? Bu soruya eskiden beri çeşitli cevaplar verilmiştir.

Vahyin kaynağının, doğrudan Allah değil, faal akıl olduğunu ileri süren ve buradan hareketle vahyin dilini, sözlerini beşerîleştiren, peygamberlerin zihin ve ağızlarının eseri olduğunu ileri süren filozoflarla ilâhî kelâmın harf, kelime ve sesleri de ihtiva ettiğine inanan bir kısım Selefî düşünce mensuplarını iki uç sayarsak Ehl-i sünnet’i ortaya almak gerekir.

Ehl-i sünnet kelâmcılarında kabul gören açıklamaya göre söz (kelâm) önce zihinde oluşur, sonra kelime ve seslere dökülür. Birincisi zihindeki söz (kelâm-ı nefsî), ikincisi dildeki sözdür (kelâm-ı lafzî). İlâhî kitaplardaki sözlerin zihnî olana denk düşen kısmı Allah’ın sıfatı olup asla yaratılmamıştır, ezeli ve ebedîdir. Vahyin, dildeki söze denk düşen kısmı ise yaratılmıştır. Bu açıklamadan anlaşılan da ilâhî-nefsî kelâmın belli bir beşerî dil ile olmamasıdır. Beşerî dil ile olan lafzî kelâmdır. Ancak bu lafzî kelâm hangi aşamada ve nasıl oluşmaktadır ve beşer dilinde olmasına rağmen nasıl ilâhîdir?

Yukarıdaki açıklamalardan çıkan sonuca göre Allah’ın kelâmının, insan tarafından bilinen ve kullanılan dillerden bir dili yoktur. İlâhî kelâm melek veya peygamber aracılığı ile muhataplarına gelirken, yine Allah’ın yaratması ve müdahalesiyle –peygamber veya meleğin zihninde ve dilinde– muhatapların dillerine dönüşmektedir.

• Kur’ân’ın Korunması

Geldiği zamandan itibaren kıyamete kadar bütün insanlığa hitap edeceği, onları hak dine, Allah’ın razı olduğu hayat tarzına davet edeceği, Allah tarafından bu maksatla gönderildiği için Kur’ân-ı Kerîm’in değiştirilmeden korunması, geldiği gibi insanlığa

sunulması gerekiyordu. Allah Teâlâ bunu üzerine aldığını, kullarına gerekeni yaptırarak kitabı koruyacağını yine kitabında şöyle bildiriyordu:

“Kesin olarak bilirsiniz ki bu vahyi kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz” (Hicr 15/9). “Sana okutacağız ve Allah dilemedikçe unutmayacaksın” (A'lâ 87/6). “Vahyi tam alma telâşı yüzünden dilini kımıldatma! Onu zihninde toplama ve onu okumanı sağlama işi bize aittir. O halde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et. Sonra onu anlatmak da elbette bize aittir” (Kiyâme 75/16-19; buna yakın meâlde bir âyet için bk. Tâhâ 20/114).

Hiz. Peygamber, kendisine vahyedilen âyetleri unutmamak, hemen hâfızasına almak için –âyetin vahyedilmesi sürerken– tekrarlamaya çalışıyordu. Bu âyetler vahyedilerek kendisine, Allah tarafından şu teminat verildi: Onu sana okutacağız; hâfızanda toplayacağız, yani ezberlemeni sağlayacağız; anlaşılmadık yer kalmayınca kadar gerekli açıklamaları yapacağız.

Allah'ın, son kitabını koruma vaadi şu tedbirlerle gerçekleşmiştir:

a) Hiz. Peygamber ve bir kısım ashabı tarafından tamamı, diğerlerince de çeşitli kısımları ezberlenmiştir.

b) Hiz. Peygamber'le Cebrâil, yine Hiz. Peygamber'le bazı sahâbiler, kezâ bir kısım sahâbe kendi aralarında Kur'ân'ı karşılıklı okumuşlar, birinin ezbere okuduğunu diğeri dinlemiş ve gerektiğinde düzeltmeler yaparak doğru ve sağlam ezberlemeyi sağlamışlardır.

c) Âyetler geldikçe Hiz. Peygamber tarafından vahiy kâtiplerine, ileride mushaf haline getirildiğinde riayet edilecek sıra bildirilmek suretiyle yazdırılmış ve yazılan metin titizlikle muhafaza edilmiştir. Ayrıca sahâbenin de ellerinde yazılı parçalar bulunuyordu.

d) Kur'ân'ın nüzûlü tamamlandıktan kısa bir müddet sonra (Hiz. Ebû Bekir'in halifeliği sırasında) Hiz. Peygamber tarafından bildirilen nihaî sıralamaya göre bütün parçalar birleştirilmiş ve yeniden yazılarak koruma altına alınmıştır.

e) Hiz. Osman'ın halifeliği döneminde Kur'ân hattının standardize edilmesi suretiyle oluşturulan ana metinden yeni nüshalar kopya edilerek İslâm dünyasının başlıca merkezlerine gönderilmiştir.

Yukarıda özetlenen tedbirleri biraz daha ayrıntılı olarak incelemek yararlı olacaktır:

a) Kur'ân'ın ezberlenmesi

Hiz. Peygamber'in bütün Kur'ân'ı ezberlemiş bulunduğu hem yukarıda meâli verilen

âyette zikredilen ilâhî vaadin zorunlu bir gereği olarak görülmekte hem de onun namazlarda ve namazların dışında münasebet düştükçe sayfalarca Kur'ân'ı rahatça ezbere okumuş olduğu vâkıyasından (bu tarihî gerçekten) anlaşılmaktadır. Resûlullah en azından Kur'ân nâzil olmaya başladığı senelerde okuma-yazma bilmiyordu (ümmî idi; bk. A'râf 7/157-158). Bu sebeple onun ezberlemesi yazılı bir metni değil Cebrâil'in getirdiği vahyi okuyarak gerçekleşmiştir.

Sağlam rivayetler birçok sahâbînin Kur'ân'ı baştan sona ezberlemiş bulduklarını ifade etmektedir. Dört halife, Talha, Sa'd, Abdullah b. Mes'ûd, Huzeyfe, Sâlim, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr, Abdullah b. Zübeyir, Âişe, Hafsa, Ümmü Seleme, Ubâde b. Sâmit, Muâz, Übey bunların meşhurlarıdır. Sahâbeden günümüze kadar ümmet içinde Kur'ân'ı, dinî bir görev ve ibadet şuuruyla baştan sona ezberleyenlerin ve mushafı hiç yüzüne bakmadan başından sonuna kadar okuyabilenlerin sayısı her dönemde artış kaydetmiştir (geniş bilgi için bk. Nebi Bozkurt, "Hâfiz", *DİA*, XV, 74-78).

b) Mukabele (arza)

Sahih hadislerden anlaşıldığına göre Kur'ân nâzil olurken her ramazan ayında Hz. Peygamber onu Cebrâil'e okumuştur. Bu karşılıklı okuma dinleme işi (arza, mukabele) her ramazanda bir kere, Hz. Peygamber'in hayatının son ramazanında ise iki defa gerçekleşmiştir. Bunun yanında Resûlullah güzel Kur'ân okuyan bazı sahâbîlere onu okutarak dinlemiştir. Ayrıca daha Mekke devrinden başlamak üzere sahâbe, yazdıkları veya ezberledikleri Kur'ân âyetlerini birbirlerine okumuş ve öğretmişler, üzerinde müzakereler yapmışlardır.

c) Kur'ân'ın yazıya geçirilmesi

Resûlullah okuma yazma bilmemekle beraber yazının, metni korumadaki rolünü bildiği için ilk inen âyetlerden başlamak üzere Kur'ân'ın bütünü vahiy kâtiplerine kendi huzurunda, o zaman elde bulunan ve üzerine yazı yazmak mümkün olan birçok malzemeye yazdırmıştır. Bu kâtiplerin sayısı hakkındaki farklı rivayetler rakamı kırka kadar çıkarmaktadır. Hz. Peygamber'in zamanında ve huzurunda Kur'ân'ın tamamı yazılmış olmakla beraber dağınık malzeme onun döneminde tek bir ciltte toplanıp mushaf haline getirilmemiştir. Bunun da çeşitli sebepleri vardır:

1) Sûre ve âyetlerin geliş zamanlarıyla mushaftaki sıralama aynı değildir. Allah,

peygamberine âyetlerin ve –aksini iddia edenler varsa da güçlü delillere dayalı tesbite göre– sûrelerin, ileride cilt haline getirilirken uygulanacak sıralama şeklini de bildirmiştir. Âyet ve sûrelerin gelişi, o sırada yaşayan ve Kur’ân’a muhatap olan fertlerin ve genel olarak toplumun ihtiyaçlarına göre olmuştur. Nihâî sıralama ise bütün ümmeti, nesilleri ve insanlığı ilgilendirdiğinden zamanı gelince evrensel duruma ve ihtiyaca göre bu da yapılmıştır (sûrelerin tertibi konusundaki tartışma için bk. Osman Keskiöğlü, *Kur’ân Tarihi*, s. 170-172).

2) Âyetler her zaman sûreleri tamamlayarak gelmemiş, ihtiyaca ve duruma göre farklı sûrelere ait âyetlerin peş peşe geldiği de olmuştur. Bu sebeple geliş sona ermedikçe Kur’ân’ı nihâî sıralamaya göre bir kitap ve cilt şekline sokmak mümkün değildir.

3) Kur’ân’ın nüzûlü yaklaşık yirmi üç yıllık bir süre içinde tamamlandıktan sonra Hz. Peygamber çok az (iki aydan biraz fazla veya bundan daha az) yaşamış, bildiği ve bildirdiği sıralamayı yapıp kitabı, mushaf haline getirmeye vakit ve imkân bulamamış, bunu kendisinden sonra gelenlere (halife, ümmet) bırakmıştır.

d) Mushaflaştırma faaliyeti

12 (633) yılında sahte peygamber Müseylime’ye karşı yapılan Yemâme Savaşı’nda şehid düşen çok sayıda müslüman arasında, sayısı yüzlerle ifade edilen Kur’ân hâfızı ve okuyucusu bulunuyordu. Hz. Ömer bu durumu görünce, Hz. Peygamber hayatta iken Kur’ân’ı yazmış, öğrenmiş, ezberlemiş olan kimselerin azalması halinde mushaflaştırma (nihâî sıralamaya göre tertip edip yeniden yazarak bir ciltlik kitap haline getirme) işinin zorlaşacağını düşündü, bu işin bir an önce yapılması için halifeye başvurdu. Bundan sonrasını mushaflaştırma görevini üstlenen Zeyd b. Sâbit şöyle anlatır:

“Yemâme’de verilen kayıptan sonra Ebû Bekir beni çağırttı. Ömer b. Hattâb da yanında idi. Sözü Ebû Bekir açtı:

– Ömer bana geldi ve ‘Yemâme Savaşı’nda birçok Kur’ân hâfızını kaybettik. Buna benzer durumlarda daha birçok hâfızı kaybetmemizden ve bu sebeple de (hâfızalardaki) Kur’ân’ın birçoğunun kaybolup gitmesinden korkuyorum ve Kur’ân’ın derlenmesini (cem‘) emretmenizi uygun görüyorum’ dedi. Ben kendisine, ‘Resûlullah’ın yapmadığı bir şeyi nasıl yaparsın!’ dedim, ‘Vallahi bu hayırlı bir iştir’ cevabını verdi ve bu talebini ısrarla tekrarladı. Sonunda Allah’ın lutfuyla bu teklif gönlüme yattı ve bu konuda onun gibi düşünmeye başladım. (Zeyd’e hitaben) ‘Sen akıllı ve genç bir insansın. Seni hiçbir şeyle suçlayamayız (sana güvenimiz tamdır). Ayrıca sen Resûlullah için de vahyi yazıyordun. Artık Kur’ân’ı (ona ait yazılı malzemeleri ve ezberleri) araştırıp bir araya getir...’”

(Zeyd anlatmaya devam ediyor:) Vallahi dağlardan birini yerinden kaldırıp taşımamı isteselerdi bana Kur'ân'ı derleme teklifinden daha ağır gelmezdi. Benim cevabımla konuşma şöyle sürdü:

– ‘Resûlullah’ın yapmadığı bir şeyi nasıl yaparsınız?’

– ‘Vallahi bu hayırlı bir iştir.’

Ebû Bekir bana teklifini tekrarladı durdu; sonunda ikisinin gönlüne ve kafasına yatan iş, Allah’ın lutfuyla benim de gönlüme yattı. Hurma dallarının uygun yerlerinden, düz taşlardan... Ve insanların hâfizalarından toplamak üzere Kur'ân'ı araştırmaya koyuldum... Bu suretle derlenmiş olan sayfalar vefatına kadar Ebû Bekir’in yanında idi, sonra hayatı boyunca Ömer’in yanında kaldı, sonra da onun kızı Hafsa’nın yanında koruma altına alındı” (Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 3; İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l- Mesâhif*, s. 7-9).

Hz. Ebû Bekir’in tâlimatı uyarınca Zeyd b. Sâbit, insanların yazılı veya ezberden getirdikleri Kur'ân parçalarını şu şartlarla kabul etmiştir:

a) İlgili şahıs onu Resûlullah’ın huzurunda yazmış olacak.

b) Buna dair iki şahit getirecek.

c) Genel olarak halkın ezberlediği ve bildiğine uygun bulunacak (bu konuda bilgi için bk. İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, s. 6, 31; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, VII, 447; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VIII, 631).

Zeyd b. Sâbit hem Kur'ân hâfızı hem de Hz. Peygamber’in vahiy kâtiplerinden biri idi. Hz. Peygamber zamanında yazdırılan Kur'ân sayfaları da (Kur'ân’ın yazılı olduğu malzeme) elinin altında bulunuyordu. Bu malzeme ve bilgiye dayanarak Kur'ân'ı derleyip mushaf tertibinde yazması mümkün olduğu halde halkın hâfızasındaki ve ellerindeki malzemeye başvurması, karşılaştırma yapması ve ittifak hâsıl olduktan sonra kaydetmesi hem korumaya yönelik bir ihtiyattır hem de ileriye dönük ihtilâfları ve iddiaları önleme amacı gütmektedir.

Abdullah b. Mes'ûd’un teklifiyle mushaf adı verilen bu nüsha, şüphe- ye yer bırakmayacak ölçüde titizlikle toplanmış, tertiplenmiş, yazılmış ve –ileride açıklanacak olan– yedi harfi ihtiva etmiş bulunuyordu. Bu nüshada (mushaf) âyetler geliş sırasına göre değil, Resûlullah’ın bildirdiği nihaî sıralamaya göre ve ait oldukları sûrelere yazılmıştır.

e) Hz. Osman döneminde yapılan çalışmalar

Buhârî yukarıda özetlenen derleme faaliyetiyle ilgili rivayetten sonra Hz. Osman zamanında yapılan “tek harfe indirerek birden fazla nüsha yazdırma” işi hakkındaki bilgiyi de Enes b. Mâlik’ten aktarmıştır. Hicrî 25. yılda Hz. Osman’ı bu faaliyete iten sebep, Ermenistan ve Azerbaycan fetihlerinde bulunan Huzeyfe b. Yemân’ın, evine bile uğramadan doğruca halifenin huzuruna çıkarak kendine orada olup biteni anlatmasıdır.

Huzeyfe’nin verdiği bilgiye göre çeşitli bölgelerden savaşa iştirak eden müslümanlar bu savaş esnasında, Kur’ân’ı farklı okuma yüzünden birbirlerine düşmüşler, sert tartışmalara girmişler, hatta bazıları kendilerinden farklı okuyanları ağır bir şekilde suçlamışlardı.

Farklı okuma sebebi, Hz. Ebû Bekir zamanında yazılan nüshada “yedi harf”in bulunması, bu bakımdan bölge ve kabileler arasında farklı okumalara imkân hâsıl olması ve bazı sahâbîlerin özel nüshalarında –Kur’ân’dan olmayan– bir kısım açıklayıcı kelimelerin bulunması idi. Huzeyfe bu ihtilâfin tefrikaya, bölünüp parçalanmaya, kitap üzerinde şüphelerin oluşmasına sebep olacağından korkmuş, halifeden duruma müdahale etmesini rica etmişti. Bunun üzerine halife yine Zeyd b. Sâbit başkanlığında dört kişiden oluşan bir heyet kurmuş, heyete daha önce yazılan mushafı ve Kureyş lehçesini esas alıp diğerlerine (diğer harfler) yer vermeden birkaç nüsha mushaf yazmaları, yani ana nüshadan birkaç kopya çıkartmaları emrini vermiştir. Heyet yedi nüsha yazmış, Halife Osman bunları İslâm ülkesinin yedi bölgesine göndermiş, ayrıca bunların doğru okunmasını sağlamak üzere uygulayıcılar da görevlendirmiştir (görevlilerin isimleri için bk. İbrâhim et-Tûnisî, *Delîlü’l-hayrân*, s.12). Halife bundan sonra Kur’ân’ın bu nüshalardaki şekil ve lehçeye göre yazılıp okunmasını, ona uymayan farklı lehçelerden kelimelerle açıklamaları ihtiva eden özel yazmaların yok edilmesini istemiştir.

Allah Teâlâ’nın Kur’ân-ı Kerîm’i koruma vaadinin bir tecellisi olmalıdır ki, bu ilk nüshaların gönderildiği bölgelerde yaşayan müslümanlar, o mushafları esas alarak onların aynı olan birçok Kur’ân nüshası yazmışlar; ayrıca İslâm tarihinin her döneminde ve bütün İslâm ülkelerinde çok sayıdaki müslüman tarafından Kur’ân-ı Kerîm ezberlenmiş, böylece bu kutsal emanetin hiçbir değişikliğe uğramadan sonraki nesillere intikali sağlanmıştır.

Hz. Osman’ın anılan heyete hazırlattığı yedi nüshanın âkıbetine gelince, bu konudaki bilgiler net olmamakla birlikte bunların en az üçünün günümüze kadar geldiği kabul edilmektedir. Bu üç nüshadan biri Osmanlılar’ın Medine’den çıkarken yanlarında getirdikleri ve halen Topkapı Sarayı Müzesi’nde bulunan nüshadır. İkincisi Timur’un Şam’dan alıp götürdüğü nüshadır ve halen Taşkent’te bulunmaktadır. Üçüncüsü ise

İngilizler'in Moğol hükümdarlarının sarayından alıp götürdükleri ve Londra India Office Kütüphanesi'ne koydukları nüshadır (Hamîdullah, *Kur'ân Tarihi*, s. 87).

İlk mushaflar konusunda değerli bilgiler veren Osman Keskiöğlü'na göre de Medine mushafı günümüze kadar gelmiştir. Kûfe mushafının 1689'da Suriye'de olduğu hakkında kesin bilgiler vardır. Şam mushafı son zamanlara kadar korunmuş olup Suriyeli Abdülhakîm Efgânî tarafından resim yapar gibi aynen kopya edilen bir nüshası Şam'da bulunmaktadır. Taşkent'te bulunan nüshanın ise Hz. Osman'ın mushafı olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır (*Kur'ân Tarihi*, s. 245-252).

• Yedi Harf

Birçok hadiste Kur'ân-ı Kerîm'in "yedi harf üzerine" indirildiği zikredilmiştir (Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 5).

Bu "yedi harf"ten maksadın ne olduğu üzerinde değişik açıklamalar vardır. Bunlar içinde bize göre gerçeğe uygun olanı şu ikisidir:

a) Yedi harften maksat yedi Arap kabilesinin lehçeleridir.

b) Yedi harf aynı mânaya gelen kelimelerin birbirinin yerine kullanılmasıdır.

Bilindiği üzere Kur'ân, Arapça'nın Kureyş lehçesine uygun olarak vahyedilmiştir. Allah Kur'ân'la yeni karşılaşan ve Kureyş lehçesinden farklı lehçeleri bulunan Arap kabilelerine kolaylık olsun diye bazı kelimeleri, aynı mânada olup onların kullandıkları kelimelerle de ifade buyurmuş yani bu kelimeleri de vahyetmiştir. Bu kelimelerin de sayısı yediyi geçmemiştir; yani bir mânâ karşılığında en çok yedi farklı kelime kullanılmıştır.

Bu konuda zikredilen hadislerle yapılan açıklamalardan ortaya çıkan sonuç şudur: Kur'ân'a muhatap olan Arap kabileleri, ortak bir dil (Arapça) konuşmakla beraber aralarında lehçe farkları vardı ve farklı kabileler, bazı kavramlar ve nesnelere (maddî varlıklar) için farklı kelimeler kullanırlardı. Hz. Peygamber Kureyş kabilesindendi ve bu kabilenin dili en gelişmiş Arap lehçesiydi. Kur'ân-ı Kerîm bu lehçede gelmiş olmakla beraber –bütün Kur'ân'ın değil– bazı kelimelerin farklı lehçe ve şekillerde okunmasına başlangıçta Allah tarafından izin verilmiş, hangi kelimelerin kullanılacağı da Resûlullah'a bildirilmiştir (yedi harf üzere inmesinin mânası budur). Kur'ân ve İslâm zihin ve gönüllere yerleştikten sonra Kureyş lehçesi yaygınlaştığı için artık bu ruhsata gerek kalmadığı, öte yandan –az da olsa– farklı kelimelerin, ümmetin birliğine gölge düşüreceği yönündeki

işaretler göz önüne alınarak, Hz. Osman zamanında ana nüshadan kopya edilen nüshalar Kureyş lehçesine göre yazılmıştır (Buhârî, “Fezâ’ilü’l- Kur’ân”, 3, 5).

Yukarıda açıklanan yedi harf meselesinin yanı sıra Arapça gramer özelliklerine ve tecvid (güzel okuma) kurallarına, bu konulardaki farklı anlayış ve uygulamalara dayanan kıraat farklılıkları İslâm âlimlerince ilk asırdan itibaren dikkatli bir incelemeye tâbi tutulmuş, o dönemdeki yazının okuma açısından pek çok seçeneğe açık bulunması gerçeği göz önüne alınarak sahih okuyuşların sahih olmayanlardan ayırt edilmesine özel bir önem atfedilmiştir.

Bu konu kıraat ilmi diye bilinen disiplin içinde etraflı bir şekilde ele alınmış olup Hz. Peygamber’e dayandığı kabul edilen “vücûhü’l-kırâe” (okuma şekilleri) için şöyle bir tasnif yapılmıştır: Kırâat-i seb‘a (genel kabule göre mütevâtir rivayete dayalı yedi okuma şekli), kırâat-i aşere (çoğunluğa göre mütevâtir, bazı âlimlere göre meşhur rivayete dayalı üç okuma şeklinin daha yedi okuma şekline eklenmesiyle elde edilen on okuma şekli), takrîb ise kırâat-i aşere imamlarının râvileri ile o râvilerin râvileri arasındaki küçük ihtilafları (bunları öğrenip okumayı) ifade etmektedir. Bu on kırâate eklenen dört kırâat daha vardır ki bunların şâz olduğu (muteber olan kırâat şartlarını taşımadığı) hususunda ittifak edilmiştir.

Gerek yedi harfin gerekse yukarıda işaret edilen değişik kıraatlerin şu iki önemli özelliği gözden kaçırılmamalıdır:

a) Bunların tamamında okuyuş şeklinin Hz. Peygamber’e dayanması esas alınmıştır.

b) İslâm inancı, ibadeti, ahlâkı ve değişik alanlara dair düzenlemeleri hususunda bu farklı okuyuşların değiştirici bir etkisi ve sonucu yoktur (bilgi için bk. İbn Atıyye, I, 43-48; Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî, *İthâfu-fudalâi’l-beşer fi’l- kırâati’l-erba’a aşer*, Mısır, 1359, s. 5; Prof. Dr. İsmail Karaçam, *Kurân-ı Kerim’in Nüzulü ve Kırâati*, İstanbul, 1981, s. 249; Abdülhamit Birişik, “Kıraat”, *DİA*, XXV, 426-433).

• Kur’ân’ın Amacı ve Muhtevası

Kur’ân-ı Kerîm’in gönderiliş amacı insanların inançlarını düzeltmek, ahlâkını güzelleştirmek, dünya hayatlarını düzene koymak; ilâhî irade, rızâ ve düzene uygun bir dünya hayatından sonra ve bu sayede onlara ebedî saadetlerini kazandırmaktır. Bu amaca ulaşabilmek için:

a) Emir ve yasaklara ihtiyaç vardır.

b) Bu emir ve yasakların hayata geçmesi, bunların kaynağının, “yaratıcı, varlığı zaruri, kemal sıfatlarına sahip, her çeşit eksiklik ve kusurdan uzak bulunan Allah” olduğunun bilinmesine bağlıdır.

c) Bu iman, bilgi ve şuuru desteklemek üzere de mükâfat ve ceza vaadi gerekir. Kur’ân-ı Kerîm’e giriş mahiyetinde olan Fâtiha sûresinin başından “yevmü’ d-dîn”e kadar bu hususların birincisi, “müstakîm”e kadar ikincisi ve buradan sonuna kadar da üçüncüsü veciz bir şekilde ifade edilmiştir. Üçüncü kısımda mükâfat ve ceza vaadi ile –konuları desteklemek, canlı bir şekilde tasvir etmek ve geçmişten ibret alınmasını sağlamak üzere verilen– Kur’ân kıssalarının özü yer almış bulunmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’in bilgi, irşad ve tâlimatla ilgili bütün muhtevası “bilinmesi ve inanılması gerekenler”le “yapılması gerekenler” diye ikiye ayrılabilir. Birincisinde Allah, peygamberlik, gayb âlemi hakkında bilgilerle öğütler, misaller, hikmetler ve kıssalar vardır. İkincisinde ise ibadetler ve hayat düzeni gibi amelî ve ahlâkî hükümler, öğretiler yer almaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’in gönderiliş amacı ve muhtevası hakkında özlü bilgi veren Şah Veliyyullah şunları ifade etmektedir: Kur’ân-ı Kerîm’in geliş amacı Araplar’ın ve başka kavimlerin, göçerlerin ve yerleşiklerin, hâsılı bütün insanların nefislerini terbiye etmektir. Kur’ân’ın doğrudan (lafzî, mantûku) ifade ettiği bilgiler beş bölüme ayrılabilir.

1. İbadetler, sosyal, hukukî ve siyasî hayatla ilgili hükümler (farzlar, vâcipler, menduplar, mubahlar, mekruhlar, haramlar...). Bu konulardaki bilgilerin açıklanıp geliştirilmesini fıkıhçılar üstlenmişlerdir.

2. Yahudiler, hıristiyanlar, müşrikler ve münafıklardan ibaret bulunan –doğru yoldan sapmış– dört grupta mücadele bilgisi. Bu bilginin açıklaması kelâmcılara aittir.

3. Yer ve göklerin yaratılması, Allah’ın kemal sıfatlarının açıklanması ve kullara gerekli bulunan diğer bilgilerin ilham edilmesi kabilinden olan ilâhî nimet ve lutufların (âlâullah) hatırlatılması.

4. İnsanlık tarihi boyunca itaat edenlerin ödüllendirilmesi ve isyan edenlerin cezalandırılmasıyla ilgili olayların (eyyâmullah) bilgisi.

5. Ölüm ve sonrasıyla ilgili bilgiler. Bu bilgileri, ilgili hadislerden de yararlanarak detaylandırma işini de vâiz ve eğitimciler üzerlerine almışlardır (el-Fevzü’l-kebîr, s. 1 vd.)

Bazı tefsirciler Kur’ân-ı Kerîm’in muhtevasıyla ilgili olarak aşırıya kaçan açıklamalar yapmışlar; beşerin Kur’ân’dan önce ve sonra elde ettiği ve edeceği bütün

bilgilerin bu kitapta bulunduğunu ileri sürmüşler, bu abartılı iddiayı haklı göstermek için zorlama ürünü açıklamalara girişmişlerdir. İşin doğrusu şudur ki Kur'ân-ı Kerîm'in asıl muhtevası, yukarıda açıklanan ve amacını gerçekleştirmek için zaruri bulunan bilgi kümelerinden ibarettir. Bunların dışında çeşitli sûrelerde temas edilen bilgiler, verilen örnekler, yapılan benzetmeler asıl muhtevayı açıklamaya, zihin ve gönüllere yerleştirmeye yönelik olup bu ölçüler içinde verilmiştir.

- **Kur'ân'ın Şekli ve Üslûbu**

Kur'ân-ı Kerîm 114 sûreden oluşmaktadır. Sûre başlarındaki besmeleler ile bazı mukatta' harflerin birer âyet sayılıp sayılmaması, bazı âyetlerin birleştirilerek sayılması, duraklardaki ihtilâflar gibi farklı sayım kriterleri sebebiyle âyetlerin sayısı farklı rakamlarla ifade edilmiştir. Mushaflardaki mevcut numaralandırmaya göre âyet sayısı 6236'dır. Daha çok kabul edilen görüş de budur. Sûreler şekil bakımından kitapların bölümleri gibidir, âyetler ise cümleler ve paragraflara benzetilebilir. Sûre sayısının 114 olduğu konusunda bir ihtilâf yoktur. Giriş mahiyetindeki Fâtiha sûresinden sonra genellikle uzun sûrelerden kısıllara doğru bir sıralama yapılmıştır. Sûre ve âyetlerin sıralanması, iniş (nüüzül) tarihine göre yapılmamıştır. Sûre sıralamasının Hz. Peygamber tarafından mı yoksa sahâbe tarafından mı yapıldığı konusunda üç görüş vardır:

a) Sıralamayı Allah'tan aldığı bilgiye dayanarak Resûlullah yapmış, daha sonra Hz. Osman resmî mushafı buna göre tertip ettirmiştir.

b) Sıralama sahâbenin ictihadına dayanmaktadır, bu sebeptendir ki sahâbenin ellerinde farklı sıralama yapılmış mushaflar olmuştur.

c) Uzun sûreleri, hâ mîm ile başlayanları ve küçük sûreleri (Kur'ân'ın çoğunu) Hz. Peygamber sıralamış, geri kalanların sıralanması ise ümmete bırakılmıştır. Uzun tartışmaları ilgili kaynaklara bırakırsak bizim kanaatimiz, mushaf tertibinin Hz. Peygamber'in verdiği bilgiye dayandığı yönündedir (farklı tercihler için bk. Subhî es-Sâlih, Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân, s. 71 vd.; Osman Keskiöğlü, Kur'ân Tarihi, s.170-172; Muhsin Demirci, Kur'ân Tarihi, s. 162 vd.).

Âyetlerin tertibi vahye dayanmaktadır. Âyet sayısı ile ilgili farklı rakamlar, bazı âyetlerin başlangıç ve sonlarının farklı tesbit edilmesi, sûrelerin başlarındaki besmelelerin âyet sayılıp sayılmaması ve bazı sûrelerin başında bulunan harflerin ayrı âyet olarak alınıp alınmaması konularındaki ihtilâfa dayanmaktadır. Bu sebeplerle âyet sayısı ile ilgili olarak

(6204, 6214, 6219, 6225, 6236 ve 6600 gibi) farklı rakamlar tesbit edilmiştir. Elimizdeki mushafta âyet sayısı 6236'dır.

Burada gözden kaçırılmaması gereken husus şudur: Sayımların tamamı mushafın bütününe ihtiva etmektedir; meselâ 6204 sayan 6600 sayana göre 396 âyeti inkâr etmiş, “Bunlar Kur’ân’da yoktur” demiş değildir. Rakam farkı yukarıda zikredilen sebeplere dayanmaktadır.

Kur’ân’ın yazıldığı tarihte Arap yazısı çok gelişmiş değildi; sesli harfler ve uzatma işareti bulunmadığı gibi şekilleri aynı olan (bâ-tâ-sâ, cim-ha-hı gibi) bazı harfleri birbirinden ayırmak için konulan noktalar da yoktu. Buna rağmen ana dilleri Arapça olan, ayrıca güçlü bir ezberden okuma geleneğine sahip bulunan sahâbîler, âyetleri Hz. Peygamber’den de dinledikleri için bu yetersiz yazıdan Kur’ân’ı doğru okumakta fazla güçlük çekmiyorlardı. Ancak hicrî ilk yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arap olmayanların da İslâm’a girmeleriyle okuma güçlüklerinin çıkması üzerine şekilleri aynı olan harfleri birbirinden ayırmak için harfin üstüne veya altına bir, iki yahut üç nokta konulmaya; sesli harf yerine geçmek üzere hareke denilen işaretler; uzatma işareti olarak da harekesiz elif, vav, yâ harfleri kullanılmaya başlandı.

Resmî emir üzerine ilk defa Ebü'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688), bir heyetten de yararlanarak nokta şeklindeki harekeyi icat edip üstün yerine harfin üstüne, esre yerine altına, ötre yerine de önüne, farklı renklerle birer nokta koydu. Sonra Haccâc b. Yûsuf’un emriyle Nasr b. Âsım el-Leysî (ö. 90/708) tarafından harfleri birbirinden ayırmaya yarayan noktalar kondu (i’câm). Aradan bir asır kadar zaman geçtikten sonra büyük dil âlimi Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), bugün kullanılmakta olan harekeleri ve noktaları belirledi. Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî (ö. 560/1165), âyetlerin sonlarına, mânayı göz önüne alarak – okuyana bu bakımdan kolaylık sağlayan, bugünkü noktalama işaretlerinininkine yakın işlevleri olan ve adına secâvend denilen– işaretleri koydu. Müslümanlar Kur’ân-ı Kerîm’i hem farz ve nâfile namazlarında hem de namaz dışında ve çoğunlukla programlı olarak okudukları için gereklikçe mushaf, bu maksada uygun “menzil, cüz, hizb, ta’şîr” gibi bölümlere ayrılmış ve bunlara mahsus işaretler de konmuştur.

Kur’ân-ı Kerîm’in ilk muhatapları VII. yüzyılda Arabistan’da yaşayan Araplar’dır. Son peygamberin onlar arasından seçilmesinin doğal bir sonucu olarak önce onlar ıslah ve irşad edilecek, sonra da onların aracılık ve örneğiğinde diğer kavimler İslâm iman ve ahlâkına gireceklerdi. Bu durum ise kaçınılmaz olarak Kur’ân’ın Arapça olması, ayrıca belirtilen amaca hem de muhataplara uygun bir üslûp taşıması sonucunu doğurmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm söz şekli itibariyle ne şiirdir ne de nesirdir. O dönem Arapları şiire ve hikmetli sözlere düşkünlüydü; bu söz çeşitlerinin de alıştıkları şekilleri vardı. Allah Kur'ân'ın cazibesini arttırmak için onların bu düşkünlüklerini dikkate almış, Kur'ân-ı Kerîm'e hem şiirin hem de hikmetli veciz sözlerin güzelliklerini, çekiciliğini ihtiva eden, fakat onlardan da farklı olan bir şekil ve üslûp vermiştir. Sûrelerin başlangıç ve bitişlerinde, kelimelerin seçiminde ve dizilişinde, âyetlerin bitişlerindeki kafiye benzeri ses uyumlarında bu özellik ve güzellikleri görmek mümkündür. Yukarıda “Kur'ân'ın Amacı ve Muhtevası” başlığı altında zikredilen beş bilgi grubu, ilk peygamberden beri bilinen ve yaşanan tevhid inancıyla insanın yaratılıştan gelen (fitrî) ihtiyaçlarına ve meyillerine uygun düzenlemelerden ibarettir. Bu bilgiler Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bir metot ve üslûp içinde verilmiştir.

1. Hükümler, daha sonraları fıkıhçıların ve usulcülerin yaptıkları gibi, teorik bakımdan zaruri olmayan açıklamalardan arındırılmış kısa metinler ve kurallar şeklinde (metin tekniğinde ve sisteminde) değil, günlük hayatın doğal akışı içinde geçtiği, halk arasında konuşulduğu ve yaşandığı biçimde verilmiştir.

2. Farklı düşünce ve inanç gruplarıyla yapılan tartışmalarda felsefecilerin ve mantıkçıların kullandıkları metot ve deliller yerine bilgi, kültür ve eğitim bakımından orta dereceyi temsil eden halkın anlayacağı, ikna olacağı deliller (meşhûrât, müsellemlât, hatâbiyyât) kullanılmış, felsefecilerin itibar ettikleri kesin deliller (burhan) bu kanıtların içine gizlenmiş, satır aralarında verilmiştir.

Müfessirlerin çoğu, bu iki bilgi grubuna giren her âyet için bir kıssa (hadise, olay) tesbit edip bunu ilgili âyetin geliş sebebi olarak göstermeye çalışırlar. Hâlbuki –bazılarının özel sebepleri olsa da– bu âyetlerin geliş sebebi, genel olarak Kur'ân'ın gönderiliş amacıdır, ona bağlıdır. Bu amaç insanoğlunu eğiterek kemale erdirmek, sapkın (bâtıl) inançları ve fitratı bozan, kemal yolculuğunu olumsuz etkileyen davranışları (fâsid amelleri) ortadan kaldırmaktır. İnsanların zihninde, inanç ve hayatlarında dünden bugüne bâtıl inançlar ve fâsid ameller bulunduğu için ilgili âyetler gelmiştir. Allah'ın nimetlerini, geçmiş ümmetlere yaptıklarını, ölüm ve sonrasında insanların karşılaşacağı durumları anlatmadan onları uyarmak mümkün olmadığı için de bu gruplara giren âyetler gelmiştir. Bu sebepler geneldir, evrenseldir. Özel sebeplere (kıssalar, nüzûl sebepleri) bağlı âyetler oldukça azdır; bunların çoğunun hükmü (getirdiği düzenleme ve kural) dahi özel olayla sınırlı olmayıp yine genel ve evrensel değer taşır.

3. Allah Teâlâ kendi isimlerini ve sıfatlarını zikretmekte kulları için fayda görmüş;

bunları, insanların fitrî zekâları ve kavrayış kapasiteleriyle anlayabilecekleri bir seviye ve çerçevede açıklamıştır. Öte yandan “O’na benzer hiçbir şey yoktur” (Şûrâ 42/11) meâlindeki âyette de ifade buyrulduğu üzere, Allah’ın zâtı bakımından olduğu gibi isimleri ve sıfatları bakımından da kullarıyla herhangi bir ortaklığından söz edilemez. Bununla birlikte O’nun isimlerinin ve sıfatlarının çoğu –O’nunkilerle mukayese edilemeyecek derecede kusurlu olarak– kullarında da vardır. Bunların insanda bulunması onun insan olarak kemalini, tamlığını, olmaması ise eksikliğini gösterir. Mutlak kemal sahibi olan Allah’ta ise bu kemale delil olan sıfatların bulunması ulûhiyyetin gereğidir.

“O’na benzer hiçbir şey yoktur” âyeti, Allah’ın kullara benzetilmesini engeller, insanların taşıdıkları için bildikleri birtakım isim ve sıfatların –eksiksiz, kusursuz olarak– Allah’ta da bulunduğu zikredilmesi ise O’nun –benzetme yapmadan– bir ölçüde tanınmasını sağlar, Allah’ı bilip tanımaya (mârifetullah) vesile olur.

Allah Teâlâ nimetlerini sayarken daha ziyade –çeşitli kavimlerden şehirli veya göçebe– insanların bildiği, tanıdığı, arzuladığı nimetleri zikretmiş; âlimlerin, kâmillerin, sultanların bildikleri ve arzuladıklarını sayıp dökmemiştir.

4. Kur’ân-ı Kerîm’de geçmiş ümmetlere ait ibretli olaylardan (kıssalar, eyyâmullah) bahsedilirken iki hususa itina gösterilmiştir:

a) Araplar’ın temas halinde buldukları yahudilerden işittikleri peygamberlere ve ümmetlere ait kıssalara yer verilmiş; buna karşılık meselâ Çin, Hint, İran vb. ülkelerde cereyan eden olaylara temas edilmemiştir (sadece ateşperest olan İranlılar’la Ehl-i kitap olan Bizanslılar arasındaki bir savaşa –Araplar’ın olaya gösterdikleri psikolojik ilgi sebebiyle– bir değinme vardır; (bk. Rûm, 30/2-4).

b) Kitâb-ı Mukaddes’te görülenin aksine, kıssalar bütün detaylarıyla değil amaca hizmet edecek yönüyle ve bu ölçü içinde verilmiştir. Aksi halde anlatılanlar ya insanların ilgilerini çekmeyecek ya da –detay verildiğinde– tarihî macera yönü daha fazla ilgi çekeceği için amaç zayi olacak, yalnızca hikâye akılda kalacaktı.

5. Ölüm ve sonrasına ait olaylar anlatılırken, insanların âhiretteki azaptan korkmaları ve eşsiz, çekici nimetleri ummaları hedeflenmiş, anlatım ve tasvirlerde seçim buna göre yapılmış, buna uygun üslûp seçilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’in üslûbuyla ilgili olup hemen herkesin aklına gelebilecek olan aşağıdaki iki soruya, Şah Veliyyullah –bizce de isabetli olan– şu cevapları vermiştir:

a) Kur'ân'ın esas muhtevasını teşkil eden beş ilim (beş grup bilgi) neden bir defa zikredilip verilmek yerine –çoğu– tekrarlanarak verilmiştir?

Cevap: Bir sözü muhataba ifade ederken iki maksat güdülebilir:

1. Bilmediğini bildirmek ve öğretmek. Bunun için bir defa veya bir yerde söylemek yeterlidir. Bu suretle muhatap sözü duyup anlayınca bilmediğini bilir hale gelir ve maksat hâsıl olur.

2. Bilgiyi şuuruna yerleştirmek, onunla bütünleşmesini ve hayatına örnek almasını, okumasından lezzet duymasını sağlamak. Söylemekten maksat bunlar olunca sözü bir yerde ve bir kere söylemek yeterli olmaz, bununla amaca ulaşamaz. Allah Teâlâ yüce kitabında âyetlerini, kimi zaman birinci, kimi zaman da ikinci maksatla ifade buyurmuştur. Bu sebeptendir ki Kur'ân'ın yalnızca anlaşılması değil devamlı okunması da emredilmiştir. İkinci maksadın hakkıyla gerçekleşebilmesi için ise aynı konular ve bilgiler aynı kelime ve cümleleriyle değil değişik ifadelerle verilmiştir.

b) Kur'ân'ın verdiği bilgiler niçin –sonradan yazılan kitaplarda görüldüğü gibi– sistematik bir düzen içinde değil de dağınık olarak verilmiştir?

Cevap: Allah'ın gücü mümkün olan her şeyi kapsamakla beraber bu konularda hâkim olan O'nun hikmetidir. Burada hikmet, kitabın gönderildiği kavmin (ilk muhataplar) dillerine, ifade alışkanlıklarına ve açıklama, konuşarak anlaşma üslûplarına uymayı gerektirmiştir. Bilindiği gibi Kur'ân geldiğinde Araplar ne ilâhî ne de beşerî bir kitabı tanıyorlardı. Eğer ilâhî kitap, üslûp yönünden ve sistematik bakımından sonradan düzenlenen kitaplara benzer şekilde gönderilseydi hem muhatapları bunu garip karşılar, gerektiği şekilde ilgi göstermez, benimseme ve anlama güçlüğü çekerlerdi hem de birinci sorunun cevabında zikredilen maksat hâsıl olmazdı (*el-Fevzü 'l-kebîr*, s. 47-48).

• Kur'ân'ın Mûcize Oluşu (İ'câz)

Kur'ân-ı Kerîm'in Mekke ve Medine dönemlerinde inen sûrelerinde inkârcılara meydan okunmuş; bu kitabın Allah'tan geldiğinde şüpheleri varsa, onu Hz. Peygamber'in uydurduğu iddialarında samimi iseler benzerini yapıp getirmeleri gerektiği bildirilmiştir. Bu cümleden olarak Kur'ân'a benzer bir kitap (Kasas 28/49), onun sûrelerine benzer on sûre (Hûd 11/13), sûrelerine benzer bir sûre (Yûnus 10/38) ve onun gibi bir söz (Tûr 52/34) oluşturup getirerek iddialarını ispat etmeleri istenmiştir. İnkârcı Araplar bütün arzularına ve

teşebbüslerine rağmen bunu yapamamışlar, bir âyete benzer söz dahi söyleyememişler; böylece bu hususta âciz oldukları, yapamayacakları ortaya çıkmış, “Asla yapamayacaksınız” (Bakara 2/24) sözü fiilen gerçekleşmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’in bir sûresinin, hatta bir âyetinin bile benzerinin yapılamaması özelliğine onun i‘câzı denir. Sözlükte i‘câz “âciz, çaresiz bırakmak”tır. Mu‘ciz “çaresiz bırakan”, mûcize ise “sıradan insanların yapamadığı, ancak peygamberlere Allah’ın lutfettiği, olağan üstü fiiller, etkiler ve haller”dir. Kur’ân mu‘cizdir; çünkü meydan okuduğu halde kimse benzerini yapamamıştır. Kur’ân mûcizedir, çünkü bu eşsiz kitap son peygamber Hz. Muhammed’in peygamberliğinin hak ve gerçek olduğunu ispat eden en kalıcı delil olmuştur.

Kur’ân-ı Kerîm’in mu‘ciz ve mûcize oluşu hangi özelliklerinden gelmektedir? Hangi bakımlardan o bir mûcizedir?

Bu sorunun cevabını vermek üzere tefsir ve ulûmü’l-Kur’ân kitaplarının- da paragraflar ve bölümler tahsis edilmiş, ayrıca i‘câzü’l-Kur’ân konusun- da birçok kitap yazılmıştır. Câhiz (ö. 255/869), Rummânî (ö. 384/ 994), Cürcânî (ö. 471/1026) gibi daha eski tarihlerde bu konuyu kitaplaştıran âlimler, Kur’ân’ın bütününe hâkim bulunan i‘câz yönünü ele alacak yerde bazı örnek âyetler üzerinde durmuşlar, kelâm ilmini ilgilendiren konulara girmişler, beşerin âcizliğinin irade ve kudret ile ilişkisini incelemişlerdir.

Çağdaş yazarlardan Mustafa Sâdık er-Râfî Kur’ân’ın kelimelerinde, terkip ve âyetlerinde hâkim bulunan mûsiki ve ses uyumu üzerinde durmuş; i‘câzın, bu niteliklerde odaklaştığını ifade etmiştir (*Târîhu âdâbi’l- Arab*, I, 225 vd.). Seyyid Kutub ise tasvir sanatını ön plana çıkarmış; gerek maddî gerekse mânevî varlık ve kavramları, Kur’ân’ın yaptığı gibi tasvirin imkânsızlığına dikkat çekmiştir (*et-Tasvîrû’l-fennî fi’l-Kur’ân*, s. 33, 187 vd.). Subhî es-Sâlih de Kur’ân-ı Kerîm’in meydan okumasına konu teşkil eden özelliğinin –ilk muhatapları dikkate alındığında– muhtevasından ziyade ifadesinde ve üslûbunda aranılması gerektiğini ve bu sebeple Râfî ve Seyyid Kutub’un tesbitlerinin isabetli olduğunu ifade etmiştir (*Mebâhis fi ulûmi’l-Kur’ân*, s. 320, 334 vd.).

Burada bir fikir vermek üzere iç ve dış güzelliğin, mükemmelliğin zirvesinde olan kutsal kitabımızın i‘câzını ortaya koyan üç özelliğinden söz etmek mümkündür:

1. Söz Sanatı. Seçilen kelimeler, kelimelerin dizilişi, grameri, uygulanan edebî sanatlar, mûsiki ve kelimelere –dilin imkânları sonuna kadar kullanılarak– yüklenen mânalar taklit edilemez mükemmelliktedir.

2. Üslûp ve Şekil Özelliği. Kur'ân-ı Kerîm'den önce Araplar'da sözlü edebiyatın iki şekli vardı: Şiir ve nesir. Nesir de hitabet ile kâhinlerin kafiyeli sözlerinden ibaretti. Kur'ân-ı Kerîm şiir olmadığı gibi Araplar'ın bildiği nesirden de farklıdır. O, öğüt ve tâlimattan ibaret bulunan iki amacını gerçekleştirmek üzere şeklin ve üslûbun en uygunlarını seçmiş, yerine göre uygun geçişler yaparak; misaller, kıssalar ve tarihî olaylardan yararlanarak vermek istediğini en güzel ve etkili bir şekilde vermiştir.

3. Muhteva Özelliği. Kur'ân-ı Kerîm'in muhtevası özetle iman (inanmak), nelere inanılacağı, ibadet ve çeşitleri, hükümler ve tâlimat, ahlâk bilgisi ve eğitimi, yaratılış ve oluş, gayb âlemi ve buradaki varlıklar, kısmen peygamber ve kavimler tarihi, insan ve kâinatın yapısı, gelecekle ilgili bazı haberler ve bilgilerden oluşmaktadır. Hz. Peygamber'in çevresi ve yetişme şartları bellidir. Onun ve çevresindekilerin bu bilgilere sahip olmadıkları, bu bilgilerin bir kısmına o çağda yaşayan başkalarının da sahip bulunmadığı bilinmektedir. Peygamberliğinden önce okuma yazma bilmeyen (ümmî) bir zatın ağzından çıkan, hepsinin de doğru olduğu ya o anda yahut zamanı gelince anlaşılacak ve bundan sonra da anlaşılacak olan, yakın çevredeki dinlerin ve bu dinlere ait kitapların yanlışlarını düzelten, tahrifleri açıklığa kavuşturan bu muhteva (Kur'ân-ı Kerîm'in içeriği) olağan üstüdür, mûcizedir; ancak doğru bilginin kaynağı Allah'tır, başka bir ihtimal mâkul değildir.

- **Nesih**

Sözlükte “değiştirmek ve gidermek” mânasına gelen nesih ilk devirlerde mutlak olarak bu anlamlarda kullanıldığı halde fıkıh usulünün oluştuğu ve tedvin edildiği zamanlardan itibaren şöyle tanımlanmıştır: “Sonra gelen bir nassın, öncekinin –ikisi bir arada olmayacak ölçüde karşıt– hükmünü kaldırması.” Bu iki anlayış farkı sebebiyle Kur'ân-ı Kerîm'de nesheden (nâsîh) ve neshedilmiş bulunan (mensuh) âyetlerin sayısı farklı tesbit edilmiş, hükmü tamamen kaldırmayıp kapsamını daraltan, kayıt ve sınır getiren değişiklikleri de nesih sayan ilk devir yorumcularına göre sonraki usulcülerin tanımında mensuh âyet sayısı azalmıştır.

Allah'ın insana ve tabiata hâkim kıldığı kanunlar içinde bir de “değişim kanunu” vardır. Buna göre fert ve grup olarak insan bilgisi, becerisi, eseri... değişiklikler geçirmekte, bir cihetten ve bir zaman diliminde terakki ederken bir başkasında inişe geçmektedir. Bu kanun (kevnî hüküm) karşısında ilâhî dinlerin (şer'î hükümler) uyumsuz kalması düşünülemez; çünkü dini gönderen de tabiat kanunlarını koyan da Allah'tır. Biri diğerinden

sonra gelen iki din arasına uzunca bir zaman dilimi girdiği için evrensel ve ebedî olan hükümler dışında kalan tâlimat ve kuralların değişmesi (sonra gelen dinin, öncekine ait bazı hükümleri yürürlükten kaldırması) tabiidir. Ancak bir dinin tebliğ ve tatbikinin ilk yıllarında, muhataplarını yeni hükümlere ve uygulamalara alıştırmak maksadıyla, birbirini değiştiren hükümlerin arka arkaya gelmesi câiz midir? Bu mesele öteden beri İslâm âlimleri arasında tartışılmıştır.

Sahâbe devrinde anlaşıldığı gibi “özel bir hükmün geneli özelleştirmesi, mutlak olan ifadenin sınırlandırılması, bir kayıt veya vasfın ihtirazî (bağlayıcı) olmadığına açıklanması, ilk bakışta anlaşılan mânanın kastedilmediğinin beyan edilmesi...” kabilinden değişikliklerin, açıklamaların câiz ve vâki olduğu genellikle benimsenmiştir. A ve B gibi birbirine her yönden zıt iki hükümden, sonra gelenin öncekini yürürlükten kaldırması mânasındaki değişiklik (nesih) Sünnî çoğunluk tarafından câiz görülmüş ve örneklendirilmiş olmakla beraber bazı âlimler “Nazarî olarak câizdir, fakat böyle bir örnek yoktur” tezini savunmuşlar; neshin gerçekleşmiş bulunduğuna örnek olarak çoğunluğun gösterdiği âyetleri farklı yorumlamışlar, arada çelişki bulunmadığını ileri sürmüşlerdir.

Neshin gerçekleştiğini iddia edenlerden bir kısmı sayıyı hayli kabartır- ken Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), Süyûtî (ö. 911/1505) gibi âlim- ler sayıyı yirmiye, çağdaş âlimlerden Faslı Hâcevî on ikiye, Hindistanlı Şah Veliyyullah (ö. 1176/1762) beşe kadar indirmişlerdir (Veliyyullah, el- Fevzü'l-kebîr, s. 21 vd., 56; Hâcevî, el-Fikrû's-sâmî..., I, 34 vd.; örnekler için bk. Hayrettin Karaman, İslâm Hukuk Tarihi, s. 62 vd.).

Şah Veliyyullah'ın mensuh olduğunu kabul ettiği beş âyetten üçü Resûlullah'la ilgilidir. Bunlardan biri ona mahsus evlenme hakkı, diğeri de yine bağlayıcılığı kendilerine özgü olan gece namazı (teheccüd) konusundadır; üçüncüsü ise onunla gizli bir şey konuşmak isteyenlerin önceden fukaraya sadaka vermelerini isteyen âyettir (Mücâdele 58/12). Bu üç âyetin mensuh olduğu kabul edilse bile –ki, bu da tartışmaya açıktır– ümmeti alıştırmak için din kurallarını koyma gerekçesiyle bunların bir ilgisi yoktur; Hz. Peygamber'in hayatı ve hayatta olduğu dönemle ilgilidir. Geriye iki âyet kalmaktadır:

1. Bakara sûresinin 180. âyeti. Ana-babaya ve akrabaya mâkul ölçüde bir malın vasiyet edilmesini isteyen bu âyetin hükmünü miras âyetinin (Nisâ 4/11-12) kaldırdığı iddia edilmektedir. Halbuki miras âyetinin kendilerine belirli pay getirdiği akraba dışında kalanlara vasiyet mecburiyetini devam ettirdiğini, vasiyet âyetini kapsamını daraltarak yürürlükte bıraktığını düşünmek, âyetleri böyle yorumlamak ve uzlaştırmak mümkündür.

2. Enfâl sûresinin 65. âyetinde müminler savaşa teşvik edilmiş, bir müslümana karşı on düşmanla vuruşsalar bile galip gelecekleri bildirilmiş; 66. âyette ise sayı azaltılarak ikiye karşı bir oranında olsalar bile savaşı kazanacakları ifade edilmiştir. Bu âyetlerden ikincisinin birincisini neshettiğini söyleyenlere biz katılmıyoruz. Çünkü savaşta asıl olan kazanma ihtimali veya savaşa girme zaruretidir, bunlar da durum ve şartlara göre her zaman değişebilir (ayrıca bk. 2/106).

- **Kur’ân İlimleri**

Kur’ân ilimleri (ulûmü’l-Kur’ân) tamlaması iki mânada kullanılmıştır:

1. **Kur’ân-ı Kerîm’in ihtiva ettiği ilimler ve bilgiler**

Yukarıda “Kur’ân’ın muhtevası” başlığı altında bu hususta yeterli açıklama yapılmıştı. Bazı âlimler bu konuda aşırıya kaçarak insana, yakın ve uzak çevresine, görülen ve görülmeyen âlemlere ait ne kadar bilgi ve her alana ait ne kadar ilim varsa bunların tamamının ya açık ifade ve söz şeklinde ya da mefhum ve işaret olarak Kur’ân’da mevcut olduğunu ileri sürmüş, bu yönde zorlama açıklamalar yapmışlardır (meselâ bk. Sıddîk Hasan Han, *Ebcedü’l-ulûm*, II, 189-202).

2. **Kur’ân’ın tarihi, yazılma şekli ve yazı problemleri, okunması, anlaşılması gibi konularda yapılan araştırma, inceleme, düzenleme ve açıklamalar**

Hız. Peygamber karışıklığı, başka sözlerle Kur’ân âyetlerinin birbirine karıştırılmasını önlemek maksadıyla Kur’ân’dan başka bir şeyin yazılmamasını istediği için sahâbe, Kur’ân ilimlerini yazmamış, şifahî olarak öğrenip öğretmeyi tercih etmişlerdir. Sonraki dönemlerde önce Kur’ân’ın yazı şekli, nüzûlü, nâsihi ve mensuhu, Mekke’de ve Medine’de gelenler gibi belli konularda incelemeler ve derlemeler yapıp yazılmaya başlanmış, III. asırdan itibaren de –böyle parça çalışmalar yanında– bütün Kur’ân ilimlerini ihtiva eden kitaplar telif edilmiştir (kısa bir tarihçe ve liste için bk. Subhî es-Sâlih, s. 119-126 vd.).

Kendisinden önce yapılmış çalışmalardan yararlanarak el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân adıyla bir özet kitap yazan Süyûtî, bu eserinde seksen civarında Kur’ân ilminden bahsetmiştir. Kur’ân ilimlerinin en önemlisi tefsirdir.

- **Tefsir ve Te'vilin Tanımları**
- **Tefsire Duyulan İhtiyaç**
- **Kur'ân'ın Anlaşılmasında Yöntem**
- **Tefsir Çeşitleri**

- **Tefsir ve Te'vilin Tanımları**

Kur'ân ilimlerinin en önemlisi tefsirdir, diğer ilimler onun yardımcısı gibidir. Çünkü tefsir Kur'ân'ı anlama ve açıklamaya yönelik faaliyetler bütünüdür. Kur'ân anlaşılmadıkça uygulanamaz, uygulanamadıkça da –İslâm'a göre insanların yaratılış sebebi olan– Allah'a kulluk, O'nun rıza- sına uygun bir hayat gerçekleşemez.

Kur'ân'ı anlamak, Allah'ın ne demek istediğine ulaşmak için yapılan çabalar iki kelime ile ifade edilmiş olup bunların ilki –aynı zamanda bir ilmin adı olan– “tefsir”, ikincisi de “te'vil”dir.

Sözlükte tefsir “açmak ve açıklamak”tır. “Maddî bir şeyin üstünü açıp ortaya çıkarmak” mânasına da gelmekle beraber daha ziyade “mânayı açmak, açık hale getirmek” anlamında kullanılmaktadır. Kelimeye bu mânada Kur'ân'da da yer verilmiştir (Furkân 25/33). Terim olarak tefsir “Beşer için mümkün olan ölçüde Allah'ın muradını araştıran, anlama yollarını gösteren ilim dalı” için kullanılmaktadır.

Sözlükte “dönmek, yerine varmak, yerini bulmak” anlamına gelen evl kökünden türetilmiş olan te'vil, terim olarak usulcülerden önce ve sonra iki farklı mânada kullanılmıştır. Öncekilere göre te'vilin iki anlamından ilki “sözü açıklamak, mânasını belirlemeye çalışmak”tır. Taberî âyetleri açıklamaya başlarken te'vil kelimesini bu mânada kullanmaktadır. İkincisi ise “açıklanan sözden kastedilen olayın, onunla anlatılmak istenen şeyin kendisi, yani gerçekleşmesi”dir. Birinci anlamdaki te'vil zihindedir, zihindeki bilgidir; ikincisi ise zihnin dışındadır. Meselâ söz emir ise “te'vil, emirle istenen fiil”dir, söz haber ise “te'vil, haber konusu olan hadise”dir. Kur'ân-ı Kerîm'de te'vil kelimesi daha ziyade bu ikinci mânada kullanılmıştır (Nisâ 4/59; A'râf 7/53; Yûnus 10/39; Yûsuf 12/6, 37, 44,45, 100; Kehf 18/78, 82; te'vil ve tefsir terimleri hakkında ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/7).

Fıkıh usulü âlimlerine göre te'vil, “geçerli bir sebebe ve delile dayalı olarak sözü öncelikli (râcih) mânasında değil de ikinci derecede akla gelen mânasında almak, böyle anlamak ve yorumlamak”tır. Bu tarife göre te'vil eden hem lafzın ikinci mânaya da

geldiğini açıklamak hem de bu mânayı tercih etmesinin sebep ve delilini bildirmek durumundadır.

Vahyedilen lafzın mânâ ve maksadını belirlemeye yönelik faaliyet olarak tefsirle te'vil arasındaki fark üzerinde çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Bu iki kelimeyi eş anlamlı olarak değerlendiren ve kullanan âlimler karşısında Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944) gibi farklı mânalarda alanlar ve tanımlayanlar da vardır. Mâtürîdî'ye göre tefsir, Allah'ın kelâmından muradının ne olduğunu kesin olarak belirlemek, "Allah bunu murat ve kastetmiştir" diyerek O'nun adına söz söylemek, şahitlik etmektir. Te'vil ise kesin açıklama ve şahitlik söz konusu olmaksızın kelâmın, muhtemel mânalarından birini tercih etmektir (Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehli's-sünne, s.5-6).

Tefsir ve te'vil kelimelerinin kitaplara geçmiş bulunan sözlük ve terim mânaları (tanım) böyle olmakla beraber dilimizde yaygın olan karşılıkları şöyledir: Tefsir, Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça veya başka bir dille yapılan açıklamalarıdır. Bu açıklamaların âyet ve hadislerle sahâbe rivayetlerine dayanan kısmına rivayet tefsiri, başta dil ilmi olmak üzere diğer yardımcı bilgilere, aklî verilere dayanılarak yapılan kısmına ise dirayet tefsiri denir. Te'vil ise geçerli bir sebebe dayanarak sözü, ondan anlaşılan açık (zâhir) mânâ yerine, nisbeten kapalı veya ikinci derecede bulunan başka bir mânâda anlayıp yorumlamaktır.

• Tefsire Duyulan İhtiyaç

Birçok âyette Kur'ân-ı Kerîm'in, anlattığını apaçık anlatan bir kitap olduğu bildirilmiştir. Apaçık olan bir sözü neden açıklamaya, tefsir ve te'vil etmeye ihtiyaç hâsıl olmuştur?

Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı anlamada bir zorluğu olmamıştır. Sahâbîler de –kendi dillerinde ve ifade üslûplarına uygun olarak gelmiş bulunan– Kur'ân'ın mantûkunu (sözün içeriği, sözün karşılığı olan mânâ) anlamakta genellikle güçlük çekmemişlerdir.

Dili bilmekle anlaşılması mümkün olmayan, Allah tarafından açıklanmadıkça tam olarak anlaşılabilen bazı âyetlerle (müteşâbihat) ne kastedildiği konusunda açıklamaya girişmek, Kur'ân'da geçen ilâhî sıfatların mahiyetlerini araştırmak, haklarında az- çok bilgi verilmekle birlikte tasrih edilmeyen isimleri belirlemeye çalışmak, Kur'ân'da özetle verilen kıssaların tafsilâtına girişmek, bu gibi konularda sorular sormak sahâbîler tarafından Allah'ın muradına aykırı telakki edilmiş, bu konularda nâdiren sorular sorulmuştur. Ne var ki zamanın ilerlemesiyle sahâbe nesli tükenmiş, farklı kavimler İslâm'a girmeye başlamış,

başlangıçtaki dil ve üslûp saflığı giderek kaybolmuş, öncekilerin sormadıklarını sonra gelenler gittikçe artan bir tempo ile sorup araştırmaya koyulmuşlar; sahâbenin “uygulama sayesinde anlama, âyetin geliş sebebini bilme” gibi görerek ve duyarak elde ettikleri bilgilerden, sonra gelenler mahrum kalmışlar ve bütün bu gelişmeler, bu yeni durumlar karşısında müslümanlar, Kur’ân’ı anlamak için yeni bilgilere ve açıklamalara ihtiyaç duymuşlardır. Ayrıca düşünce, inanç, kültür gibi konularda anlamak isteyen çevreleyen yeni şartlar –bu şartlardaki farklılaşmalara paralel olarak– insanları sağlıklı veya sağlıksız yeniden okuma ve anlama çabalarına yöneltmiş, tefsir faaliyetleri de bu gelişmelere paralel olarak hem nicelik hem de içerik ve mahiyet bakımından zenginleşmiştir.

• Kur’ân’ın Anlaşılmasında Yöntem

Kur’ân-ı Kerîm müslümanların hayatları için vazgeçilmez bir rehber olarak kabul edildiğinden onun doğru anlaşılması için ilk dönemlerden itibaren yoğun bir zihnî faaliyet ortaya konmuş ve bunun ürünü olarak zengin bir literatür oluşmuştur. Sahâbe ve onları takip eden nesilde şifahî olarak oluşturulan, bir sonraki nesilden itibaren de yazıya geçirilen bu mirasın bize kadar gelen ilk örneğini İmam Şâfî’nin er-Risâle’si teşkil eder. İmam Şâfî “Nasıl anlaşılır?” sorusu yerine “Nasıl açıklıyor?” sorusunu koymuş ve kitabının baş tarafında “Allah’ın, kendi hükmünü nasıl ve hangi lafızlarla, kavramlarla açıkladığını” tesbit etmeye çalışmıştır.

Gazzâlî, el-Müstasfâ min ‘ilmi’l-usûl isimli kitabında (I, 339-340), “Hz. Peygamber’den duyulan ilâhî kelâmdan Allah’ın muradını anlama” problemini ele almış, bunun için hitapta kullanılan dilin bilinmesinin şart olduğunu kaydettikten sonra sözü şöyle sürdürmüştür: “Eğer lafız, ‘başka bir mânaya ihtimali bulunmayan’ anlamında ‘nas’ ise anlamak için dili bilmek yeterlidir. Eğer sözün birden fazla mânaya ihtimali varsa, yanında bir de karîne bulunmadıkça ilâhî murat anlaşılabilir. Karîne de bir kaç çeşittir:

a) ‘Hasat günü de hakkını verin’ (En‘âm 6/141) meâlindeki âyette geçen ‘hak’ kelimesinin ‘öşürdür’ diye açıklanmasında görüldüğü gibi karîne açık bir söz olabilir.

b) ‘ Gökler de O’nun kudret elinde dürülüp bükülmüştür’ (Zümer 39/67) meâlindeki âyette olduğu gibi karîne akıl olabilir.

c) İşaret, hareket ve davranışla öncesi, sonrası gibi pek çok hal karîneleri olabilir. Bunları bizzat gören ve yaşayan sahâbe daha sonrakilere, kesin bilgi veya zan hâsıl edecek şekilde açık sözlerle veya yukarıda geçenlere benzer karînelerle naklederler...”

Gazzâlî'nin yaptığı “nas olan ve olmayan sözler” taksimini, mânalarını açarak ve her birinin özelliklerini açıklayarak veren usulcülerden Şevkânî (ö. 1250/1832), özetle şunları söylemektedir:

Lafızlar zihinlere, hem mantûkları hem de mefhumlarıyla birtakım mânaları taşırlar. Mantûk “söylenen” demektir; mânaya sözden, sözün lugat anlamından ulaşıyorsa anlaşılana terim olarak mantûk denir. Söylenenden, lafızdan değil de onun mânası üzerinde düşünülerek, birtakım işaret ve karîneler değerlendirilerek bir başka mânaya ve hükme ulaşıyorsa buna da “mefhum” denir. Mantûk mâna bakımından tek ihtimalli ise “nas”, çok ihtimalli ise “zâhir” ismini alır. Lafzın mantûku ile tek mânayı ihtiva etmesi de “mutabakat”, “tazammun” ve “iltizam” şekillerinde olursa “sarîh”tir. Belli bir insanın adı olan Ahmed lafzının o insanın bütününe delâleti (bütünü anlatması) birincisine (mutabakat); eli, ayağı, kalbi gibi parçalarını anlatması (bunların da genelin parçaları olarak mânaya dâhil bulunması) ikincisine (tazammun); yürür ve konuşur olduğunu anlatması da üçüncüsüne (iltizam) örnektir. İltizamda Ahmed'in insan olduğunu düşünen kimse onun, bir âriza bulunmadıkça yürür ve konuşur olması gerektiği (insan olmaktan bunun lâzım geldiği) sonucuna varmaktadır. Bu sonuç, bu mâna Ahmed'in bütünü veya parçası değil başka bir ilişki türüyle ona bağlı olan özelliğidir. Bu mânaların tamamı nassın sarîh mânalarıdır. Sözden mânaya gidiş “iktizâ”, “îmâ” ve “işaret” yollarıyla olursa “gayr-i sarîh”tir.

Şer'an veya aklen cümlelerin ve mânanın tutarlı, doğru olması belli bir anlayışı (söze belli bir mâna vermeyi) zorunlu kılıyorsa “iktizâ delâleti”; cümle ile birlikte bulunan hükmü, saçma veya yersiz olmasın diye gerekçe olarak yorumlamak icap ediyorsa, başka bir deyişle söz, hükmün gerekçesi olarak değerlendirilmediği takdirde gereksiz olacaksa ve bu sebeple gerekçe (illet) olarak değerlendirilmiş olursa “îmâ delâleti”, söyleyenin kastetmediği tutarlı bir mâna ortaya çıkıyorsa, akıl bu anlamı da çıkarıyorsa “işaret delâleti” söz konusudur.

Mefhum, söylenenden (mantûk) çıkarılan, ama söylenmemiş olan (söz- de geçmeyen) mânadır. Bu da “muvâfık” ve “muhalif” diye ikiye ayrılır. Mefhum diye ifade edilen mâna mantûktan anlaşılana uygun ise “muvâfık mefhum” vardır; bu iki mâna hüküm ve etki bakımından eşit ise mefhumdan çıkarılana “lahnü'l-hitâb” denir; “Annene öf deme!” sözü, “Bıktım senden deme!” mefhumunu da verir; bu “lahnü'l-hitâb”a örnektir.

Aynı cümleden çıkarılacak olan “Annemi dövme” mefhumu ise mantûktan daha kuvvetlidir ve buna “fahve’l-hitâb” denilmektedir.

Mantûk ile mefhum arasında uygunluk değil, bir yönden aykırılık (muhalefet) varsa muhalif mefhuma ulaşılmış ve buna “delîlü’l-hitâb” ismi de verilmiştir. Muhalif mefhumun çeşitlerine girmek sözü uzatacağı için burada birkaç örnekle yetineceğiz: “Kırmızı elma al” demek “Yeşil elma alma” demektir. “Çocuk uyanırsa hırkasını giydir” demek “Uyanmazsa giydirmeye” demektir, “Attan şehre girince in” demek, “Girmedikçe inme” demektir... (Şevkânî, İrşâdü’l-fuhûl, s. 302-310).

Klasik usulcüler Arap dilinin, Kur’ân’ın nâzil olduğu çağdan bu yana sahip olduğu bu ifade (delâlet) özelliklerini göz önüne alarak lafızdan hareket etmişler, kısmen veya tamamen yürürlükten kaldırıldığı- na (nesh) dair kesin delil bulunmayan âyet ve hadislerin mânalarını ve hükümlerini bütün zaman ve mekânlar için geçerli kabul etmişler, Kur’ân’ı da bu çerçevede anlamaya, açıklamaya çalışmışlardır. Kur’ân’ın ve hadislerin bütününden çıkardıkları temel amaçları (makâsîd), yeri geldikçe tek tek âyet ve hadislerin hikmetleri olarak değerlendirmişler, buna dayalı açıklamalar yapmışlardır. Belli bir âyet veya hadisin ilk bakışta anlaşılan mânası akıl veya makasıyla ya da mânaları açık ve kesin naslar gibi daha güçlü bir delille çelişirse zayıf olanı, güçlü olana göre yorumlama (te’vil, uzlaştırma) yoluna gitmişlerdir.

Klasik tefsir usulünde ağırlıklı olarak Kur’ân metninin bağımsızlığına zarar vermeden onu anlama çabası esas alınırken son zamanlarda bu çabanın yanında, Kur’ân’ı içinde yaşanan zamanın şartlarına taşıyarak ona yaşanan hayatın gidişini belirleyici bir işlev yükleme düşüncesi ağırlık kazanmaya başladı. Bazı çağdaş İslâm âlimleri ve fikir adamlarına göre, İmam Şâfiî’den itibaren klasik dönem usûl-i fıkıh ve özellikle ehl-i hadis geleneği mensupları, yorumcunun öznelliğine karşı Kur’ân metninin bağımsızlığını koruma kaygısını öne çıkarmışlar, ancak zamanla bu kaygının abartılması giderek metni anlayan öznenin (fakih, mütekellim vb.), yaşadığı dönemin ve toplumun şartlarından uzak kalması sonucunu doğurmuş; bu da Kur’ân-ı Kerîm’in yaşanan çağa taşınmasına ve belirleyicilik işlevine zarar vermiştir.

Bu ortak tesbite rağmen az çok farklı öneriler geliştirmeye çalışan bazı çağdaş âlimlerin paylaştıkları temel öneri, Kur’ân-ı Kerîm’in evrensel mesajlarıyla temel ilke ve amaçlarının belli yöntemlerle metinden çıkarılması ve bunların çeşitli tarihî durumlara uygulanmasıdır. Bu suretle başlangıç dönemlerinde olduğu gibi bugün de Kur’ân’ı hayatla bütünleştirmek, müslümanların ve genel olarak insanlığın sorunlarına Kur’ân’dan çözümler

üretmek mümkün olacaktır. Burada metni ve yorumcunun tarihî durumunu bir araya getiren şey, Kur'ân'ın evrensel ilkeleri ve değerleridir.

Bununla birlikte Kur'ân'ı anlama konusundaki yeni görüşler de kendi içinde bazı problemler taşımakta olup, bunların taraftarlarının kendi aralarında henüz bir yöntem birliğine ulaşmış olduklarını söylemek mümkün değildir. Ayrıca klasik yorum usulünü devam ettirmenin gerekliliğine inanan kesimin bu tür yeni sayılabilecek yöntem önerilerine yönelttikleri eleştiriler de hâlâ ilgili bilim muhitlerince tartışması sürdürülen konular arasında bulunmaktadır. Bu tür yeni sayılabilecek yöntem önerilerine karşı çıkararak klasik yorum usulünü devam ettirmenin gerekliliğine inanan oldukça güçlü bir kesim de mevcuttur.

Sonuç olarak günümüz İslâm dünyasında Kur'ân'ı anlama ve yorumlama konusunda ümit verici tartışmalar yaşanmakta; bütün bu gelişmeler Kur'ân'ın doğru anlaşılması yolunda önemli mesafelerin katedilmesine ve Kur'ân araştırmaları alanında ciddi çalışmaların ortaya konmasına katkılar sağlamaktadır (bk. Mehmet Paçacı, "Kur'ân" [VII. Açıklanması ve Yorumlanması], *DİA*, XXVI, 398-401).

Tefsir Çeşitleri

Başlangıçtan günümüze kadar yazılan tefsirler, Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada uygulanan usul ve başvuru bilgi kaynakları bakımından çeşitlilik arz etmiştir. Bu çeşitliliğin belirleyici unsurları rivayet veya dirayete verilen öncelik, dirayette hâkim olan anlama ve yorumlama kaynağı ve ölçütüyle uygulanan sistematik olmuştur. Aşağıda tefsir çeşitleri, özellikleri ve örnekleri kısaca gözden geçirilecektir:

1. Rivayet tefsirleri

Bir âyeti anlamada güçlük ortaya çıktığında doğru mânasını, âyetten ilâhî muradın ne olduğunu öncelikle Kur'ân'a sormak gerekir; bu, âyeti açıklayan başka âyetlerin olup olmadığını araştırmak demektir. Bu soruyla aranan bulunamazsa ikinci başvuru kaynağı Hz. Peygamber'dir. O'nun çağında yaşamayanlar, kendisine doğrudan sorma imkânından mahrum olanlar da maksatlarına, hadisler ve sahâbe rivayetleriyle ulaşabileceklerdir.

Tefsirle ilgili sahâbe rivayetleri, söylediklerini Resûlullah'tan işitmiş olmaları ihtimalinden dolayı özellik kazanmaktadır. Sahâbeden sonra gelen neslin (tâbiîn) rivayetleri

de –nisbeten zayıf da olsa aynı– ihtimali taşıdığı için farklı bir değere sahip görülmüştür. Kur’ân-ı Kerîm’i, Kur’ân’a, hadislerle, sahâbe ve tâbiîn rivayetlerine dayanarak anlama ve yorumlama usulünün ürünü olan tefsirlere rivayet tefsirleri (tefsîr bi’r- rivâye) veya “nakle dayanan tefsir” (tefsîr bi’l-me’sûr) denilmektedir. Bu çeşit tefsirin meşhur örnekleri Muhammed b. Cerîr et-Taberî’nin (ö. 310/922) Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân, İbn Kesîr’in (ö. 744/ 1372) Tefsîrû’l-Kur’ân veya Fethu’l-beyân fî makâsıdı’l-Kur’ân, Süyûtî’nin (ö. 911/1505) ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîri bi’l-me’sûr isimli eserleridir.

Rivayet tefsirleri –bir kısmı sened yönünden zayıf olan– açıklayıcı rivayetler yanında dil bilgisine de dayanmakta, ayrıca âyetlerden ictehad yoluyla çıkarılan hükümlere yer vermektedir.

2. Dirayet veya re’y tefsirleri

Dirayet ve re’y “akla ve ictehadı dayalı anlayış ve görüş” demektir. İslâm sayesinde Arap dili yayılmaya başlayınca bir yandan bu dilin saflığını korumak, diğer yandan yabancıların sahih Arapça’yı öğrenmelerine yardımcı olmak üzere lûgat ve dil bilgisi kitapları yazıldı, Arap olmayan kavimler müslüman oldukça farklı kültürler Arap kültürüyle çatışır ve karışır hale geldi; Yunan ve Hint düşüncesine ait eserler Arapça’ya tercüme edilince İslâm’la bu düşünceler arasındaki çatışmalara farklı boyutlar eklenmiş oldu. Yabancı düşünceleri ve inançları reddetmeye veya İslâmî olanla uzlaştırmaya yönelik çalışmalar yapıldı. Düşünce okulları (mezhepler) ortaya çıktı. Yeni coğrafyalara ve kültür ortamlarına giren İslâm, buralarda yaşayan insanların sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere yorumlandı, ictehad yoluyla genişledi ve fıkıh mezhepleri ortaya çıktı. Kur’ân’ın yönlendirdiği zühd hayatı, başka düşünce ve kültürlerin de etkisiyle –teorisi, pratiği ve farklı okullarıyla– tasavvufun doğmasına zemin hazırladı.

Bütün bu gelişmeler tefsir faaliyetini de etkiledi, Kur’ân’ı yalnızca rivayete ve dile dayanarak açıklamak yerine, bunları da ihmal etmeksizin ictehadı, akla, ilham ve keşfe, benimsenmiş düşünce ve inanca, ayrıca mezheplerin tercih ve inançlarına göre –bunları esas alan, bunlara dayanan, bazan bunlara öncelik verip âyetleri bunlara uyarlayan– yorumlar yapılmaya, tefsirler yazılmaya başlandı. Bu tefsirlerin genel adı olarak “re’y tefsiri” (et-tefsîr bi’r-re’y) deyimini kullanılmaktadır.

Re'y ile Kur'ân'ı tefsir etmenin câiz olup olmadığı konusundaki tartışmaya dayalı olarak re'y tefsirlerinin, “makbul olan ve olmayan” şeklinde ikiye ayrıldığı görülür. Makbul olan re'y tefsiri, Kur'ân'ı doğru anlamak için gerekli bulunan ve bu maksatla başvuru alan ilimlere; özetle lugat, gramer, nazârî edebiyat, kıraat, kelâm, fıkıh usulü, esbâb-ı nüzûl, dinler ve peygamberler tarihi, nâsîh-mensuh, âyetleri açıklayan hadisler ve Allah vergisi anlama kabiliyetine dayanılarak yapılan tefsirdir. Makbul tutulmayan re'y tefsiri ise ya ilmi yetersiz kişilerin yaptıkları, ya da Kur'ân'ı doğru anlamaktan ziyade önceden benimsenmiş bir inanç ve düşünceye göre onu yorumlamaya ve uyarlamaya yönelik çabalarla yapılan tefsirdir.

Sünnîler'e göre makbul re'y tefsirlerinin en meşhurları Ebû-Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) Te'vilâtü'l-Kur'ân, Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1143) - Mu'tezile mezhebine göre yazılmış bazı kısımlar dışında- el-Keşşâf, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1209) Mefâtîhu'l-gayb, Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) Envârü't-tenzîl isimli eserleridir.

3. İki metodu cemedan tefsirler

Yemenli Sünnî fıkıhçı ve tefsirci Şevkânî'nin (ö. 1250/1832) Fethu'l-Kadîr isimli tefsiri ile İranlı çağdaş düşünür Muhammed Hüseyin Tabâtabâî'nin el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân isimli eseri, dirayet ve rivayet usullerini cemedan tefsirlere iki önemli ve başarılı örnektir. Bu müellifler âyetleri, sistemli ve devamlı olarak önce dirayet yoluyla, sonra özel bölümünü satır başı veya “rivayet araştırması, bölümü” gibi bir başlıkla ayırmak suretiyle rivayet usulüne göre tefsir etmişlerdir.

4. Tasavvufî-işârî tefsirler

Tasavvuf literatüründe işâret terimi, “maksadı, söz aracılığı olmadan başkasına bildirme; ibareyle anlatılamayan, yalnızca ilham, keşf gibi yollarla elde edilmiş bilgi ve sezgi sayesinde anlaşılabilir kadar gizli olan mâna” vb. şekillerde tanımlanmış; sûfînin kalbine doğduğu kabul edilen ilham ve işaretlere dayanarak âyetlerin yorumlamasına da işârî veya tasavvufî tefsir denilmiştir. Söz konusu gizli anlamları kavramanın yolu olarak görüldüğü için tasavvuf da işaret ilmi olarak kabul edilmiştir (Serrâc, *el-Lüma'*, s. 294, 296, 414).

Sûfîlere göre Kur'ân'daki kelime ve cümlelerin ilk bakışta akla gelen dış (zâhir) anlamlarından başka bir de bunların derûnunda bulunan iç (bâtın) mânaları vardır. Bu mânaya ulaşmak, bilgi birikimi ve tefekkür kabiliyetinin yanında ahlâkî olgunluğu da

gerektirir. Kur'ân'ın dış anlamını Arapça bilenler, iç anlamını yakîn ehli olan ârifler bilirler (Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kutu'l-kulûb*, I, 108; Gazzâlî, *İhyâ'*, I, 105, 296). Sûfiler, işaret yoluyla çıkarılan mânanın geçerli sayılması için bunun zâhirî mânaya aykırı düşmemesini gerekli görürler. Ancak bu temel kurala aykırı işârî yorumlar da yapılmıştır. Meselâ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, Bakara sûresinin 6. âyetinde geçen “Allah'ı inkâr edenler” ifadesini, “Allah sevgisiyle dolup taşan gönüllerini dış dünyaya kapatanlar” şeklinde açıklamakta ve söz konusu âyetin bütünü zâhirî anlamın tam tersi bir anlayışla yorumlamaktadır (*el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, I, 49, 161, 179).

Öte yandan İbnü'l-Arabî'den itibaren işârî tefsirlerde varlık ve bilgi teorisi gibi soyut felsefî konulara da yer verilmiştir. Özellikle geç dönemlerde yazılan işârî tefsirlerde ulûm-i garîbe (occult arts) denilen esrarengiz bilgilere dair literatürün de etkisi görülür. Taşkoprizâde, havâss-ı Kur'ân, havâss-ı hurûf, cefr gibi konulardan bahsederken esrarlı ilimlerle Kur'ân arasındaki ilişkiye de temas eder (*Mevzûâtü'l-ulûm*, I, 396, 427-428; II,220, 244-246).

Mutasavvıfların bazı bâtinî ve işârî yorumları, Kur'ân'ın lafzına ve mânasına uygun düşmediği, Arap dili ve edebiyatı kurallarına uymadığı gibi gerekçelerle hem ulemâ hem de ılımlı sûfiler tarafından eleştirilmiştir. Hâris el-Muhâsibî'nin, Ebû Zür'a ed-Dımaşkî'nin nefisle ilgili işârî mahiyetteki açıklamalarını bid'at ve dalâlet saydığı söylenir (İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, s. 161). Serrâc, hatalı, lâubalice ve tahrif niteliğinde işârî yorumlar bulunduğunu belirtir ve bu yorumları Allah'a iftira olarak değerlendirir (*el-Lüma'*, s. 126). Hadis âlimi İbnü's-Salâh, Zerkeşî, Zehebî gibi âlimler de işârî tefsire eleştiride bulunmuşlardır. Zehebî, genel olarak takdir ettiği Sülemî'nin yorumlarında asla câiz olmayan unsurlar da bulunduğunu, bazı âlimlerin zındıklık işareti saydıkları bu tür yorumların Karmatîler'in tahriflerinden ibaret olduğunu savunur (*A'lâmü'n-nübelâ'*, XVII, 252). İbn Teymiyye genel olarak işârî tefsirleri sakıncalı bulmamakla birlikte bazı tasavvufî yorumların Bâtinîler'in te'villerine benzediğine dikkat çeker (*Mecmû'u fetâvâ*, I, 243-245; V, 551; XIII, 362; XVII,113).

İbnü'l-Arabî ve izleyicilerinin bâtinî ve işârî yorumlarına yöneltilen itiraz ve tenkitler ise çok daha ağırdır. Hatta Ali el-Kârî, Alâeddin el-Buhârî, Bikâî gibi âlimler, İbnü'l-Arabî'nin yaptığı yorumların küfür ve ilhad olduğunu ileri süren eserler yazmışlardır. Buna karşılık Abdurrezzâk Kâşânî, Kıvâmüddin Abdurrahman Câmî, Dâvûd-i Kayserî, Abdullah Bosnevî ve Bâlî Efendi gibi Fusûsü'l-hikem şârihleri ise İbnü'l-Arabî'yi ve izleyicilerini savunmuşlardır.

Tasavvufî mahiyette tefsir yazan ilk kişinin İbn Atâ (ö. 309/922) olduğu kabul edilir. Ancak onun eseri günümüze kadar ulaşmamıştır. Ebû Abdurrahman es-Sülemî ve Ebû Nasr es-Serrâc'ın bu eserden yaptıkları alıntılar Paul Nawy tarafından bir araya getirilerek yayımlanmıştır (bk. *Nusûs sûfiyye gayru menşûre*, Beyrut 1986).

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'ye nisbet edilen Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm her sûreden bir veya birkaç âyetin tefsirini içerir. Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin Hakâiku't-tefsîr'i, sûfîlerin çeşitli âyetler hakkındaki yorumlarını bir araya getirmesi bakımından büyük önem taşır. Abdülkerîm el-Kuşeyrî, Sülemî'nin Hakâiku't-tefsîr'i başta olmak üzere önceki işârî tefsirlerden de yararlanarak Letâifü'l- işârât'ı telif etmiştir. Kâşânî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân, Sadreddin Konevî'nin İ'câzü'l-beyân fî te'vîli Ümmi'l-Kur'ân, Ebü'l-Berekât Cemâleddin es-Safedî'nin Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr, Nizâmeddin Hasan b. Muhammed en-Nîsâbûrî'nin Garâibü'l-Kur'ân fî regâibi'l-Furkân ve Abdurrahman-ı Câmî'nin Tefsîrü'l-Câmî adlı eserleri kayda değer tasavvufî tefsirlerdendir.

Osmanlı döneminde yaşayan mutasavvıflar da selefleri gibi Kur'ân'ın tamamına veya bir kısmına çok sayıda işârî tefsir yazmışlardır. Bunların en kapsamlısı ve en çok ilgi göreni, İsmâil Hakkı Bursevî'nin Rûhu'l-beyân isimli eseridir (işârî tefsir hakkında daha geniş bilgi için bk. Süleyman Ateş, İşârî Tefsîr Okulu, Ankara 1974; Süleyman Uludağ, "İşârî Tefsir", *DİA*, XXIII, 424-428).

5. Konulara göre tefsir

Önceki asırlarda Kur'ân'ın yalnızca nüzûl sebeplerine, nâsih-mensuh olan âyetlerine, fikhî hükümlere kaynaklık eden âyetlerine mahsus kitaplar (bu mânada tefsirler) yazılmıştır. Çağımızda bunlara ek olarak "adalet ve zulüm, münafıklık, Ehl-i kitap" gibi bir konu seçilmek, bunlarla ilgili âyetleri derleyip düzenledikten sonra açıklamak suretiyle konulu tefsirler (et-tefsîrü'l-mevzûî) yazılmaktadır. Mekke'de yaşayan Suriyeli âlim Hasan Habenneke el-Meydânî'nin Zâhiratü'n-nifâk isimli iki ciltlik eserini burada örnek olarak zikredebiliriz.

6. Terkip ve tahlile dayalı (sistemik) tefsir

Belli bir konudaki âyetlerin derlenip bir düzene göre açıklanması şeklindeki konulu tefsirlerden farklı bir tefsir örneği de Fazlurrahman'ın Ana Konularıyla Kur'ân adlı kitabında yaptığı gibi terkip ve tahlile dayanan tefsirdir. Bu tip çalışmaların amacı, "Kur'ân'ın temel fikirlerini ve doktrinlerini sistemli bir şekilde sunup Allah, tabiat, insan ve

hayat gibi konulardaki görüşlerini sergilemektir.”

- **Kur’ân’ın İsim ve Sıfatları**

Kur’ân’ın, "el-Kur’ân" lafzı dışında daha pek çok isim ve sıfatları vardır ki, bunların sayısının 90'dan fazla olduğu söylenmiştir. İslam âlimlerinden Zerkeşî ve Süyûtî, Şeyzele'nin elli beş isimden söz ettiğini kaydederek (*kitâb, kur’ân, kelâm, nûr, hüdâ, rahmet, furkân, şifâ, mev’iza, zikir, kerîm, alî, hikmet, hakîm, müheymin, mübârek, habl, es-sırâtü'l-müstakîm, kayyim, fasl, en-nebeü'l-azîm, ahsenü'l-hadîs, tenzîl, rûh, vahy, mesânî, Arabî, kavî, besâir, beyân, ilm, hak, hedy [hâdî], aceb, tezkire, el-urvetü'l-vüskâ, müteşâbih, sıdk, adl, îmân, emr, büşrâ, münâdî, nezîr, mecîd, zebûr, mübîn, beşîr, azîz, belâğ, kasas, suhuf, mükerreme, merfûa, mutahhera*) bunların anlamlarını açıklamışlardır (el-Burhân fi Ulûmi'l-Çur’ân, I, 370-373; el-İtkân, I, 159-164).

Ancak bu kelimelerin bazıları Kur’ân’ın ismi olarak kabul edilebilirse de alî, habl, es-sırâtü'l-müstakîm, fasl, nebeün azîm gibi çoğunun isim değil Kur’ân’a bir şekilde işaret eden lafızlardan veya onun vasıflarından olduğu görülmektedir. Mesânî ve müteşâbih kelimeleri ise ya Kur’ân’ın sadece bir sûresine ya da muhtelif âyetlerine delâlet etmektedir. Mâverdî, Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın kendi kitabını “el-kur’ân, el-furkân, el-kitâb, ez-zikir” isimleriyle adlandırdığını söyler.

Muhammed Tâhir b. Âşûr’a göre ise Kur’ân’ın en meşhur isimleri şunlardır: Kur’ân, tenzîl, kitâb, furkân, zikr, vahy, kelâmullah. (Tefsîrû 't-tahrîr ve't- tenvîr; (Darü't-Tûniyye li'n-neşr).I, 72.

Yüce Allah, kendi kitabını, çeşitli özellikleriyle tanımlayıp niteleyerek, onun sahip olduğu sıfatları, yine Kur' an' ında anlatmıştır.

Buna göre:

1. Aceb : Hayrete düşüren, hoşça giden, harikulade güzel, benzeri görülmemiş, çok

Hayret verici anlamındadır. (Bk. Cin, 72/1).

2. Adl : “doğru olmak, doğru davranmak, adaletle hükmetmek; eşitlemek” .

Kur’ân’ın koyduğu hükümlerde tam ve mükemmeldir, zulüm ve eğrilikten uzaktır. (Bk. En' am, 6/115).

3. Ahsenü'l-Hadis : Sözün en güzeli, en güzel söz.

Sözlerin en güzeli Kur’ân-ı Kerîm’dir. Ondan daha güzel ve daha doğru hiçbir söz ve haber yoktur. Çünkü Kur’ân âyetleri çelişkiden uzak ve birbiri arasında son derece ahenklidir. Rablerine saygı duyanlar onu dinledikleri zaman tüyleri ürperir ve kalpleri titrer. Sonra Allah’ı anmakla içleri açılır ve yürekleri ferahlar. Sözlerin en güzeli olan Kur’ân-ı Kerîm’in

insan üzerindeki bu tesir gücünü onun fesahati, belâgati ve kendine has üslûbunda aramak gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'in bu lafzî özelliği yanında onda herhangi bir çelişki ve tutarsızlığın bulunmaması, geçmiş ve geleceğe dair bazı olayları haber vermesi ve birçok faydalı ilimleri ihtiva etmesi, onun mucize oluşu ile izah edilir. (Bk.Zümer, 39/23)

4. Aliyy :Çok yüce, yüksek şerefli, kıymetli, kadri yüce. Kur'ân çok yücedir; ebedî mucize olması sebebiyle, indirilmiş olan diğer kitapların hepsinden yüksektir. Doğru yola götürür. Kur'ân'ın anlaşılmasıyla, onun yücelik sıfatına uygun olarak, üstün düşünce ve değerler ortaya çıkar. (Bk. Zuhrûf, 43/4).

5. Arabiyy : Araba mensub; arapça; Hz. İsmail' in diyarına da "arabe" denilir ki bu taktirde "arabiyy", "arabe" diyarının lugatine mensub demek olur. Her iki mana da aynı mahiyettedir. (Bk. Zuhrûf, 43/3; Fussilet, 41/44; Yusuf 12/2; Tâ Hâ, 20/113; Zümer, 39/28; Fussilet, 41/2)

6. Azim : Ulu, yüce, büyük, azametli . (Bk. Hicr, 15/87).

7. Aziz : Dengi ve benzeri bulunmayacak derecede değerli ve şerefli, eşsiz, yüce, Kur' an; bir benzerinin meydana getirilememesi demek olan mu'cizeliğini ve eşsizliğini dil ve üslûbuyla, tutarlı ve çelişkisiz oluşuyla, prensiplerinin canlılığıyla, günümüze kadar hiçbir değişikliğe uğramadan gelmesiyle, bilinmeyenleri bildirmesiyle, ilmi buluşlara ışık tutan ayetleri ... vb. birçok yönlerden is bat etmiştir. O, kendisiyle zıtlaşanları yenen, eşi ve benzeri olmayan bir Kitaptır. (Fussilet 41/41).

8. Belag : Tebliğ, davet, duyuru; yeterli ve belîğ nasihat; yetecek şey, yetecek miktar; yetişmek, kifayet, istenen şeye ulaşmak; yetiştirilen nesne; yetiştirmek, eriştirmek (İbrahim, 14/52).

Kur'ân, bütün insanlara bir tebliğ ve duyurudur, doğru yola çağrıdır. En güzel öğüttür. İnsanlara yetecek her şey onda en mükemmel şekliyle mevcuttur.

9. Besair :Basiret'in çoğuludur. Basiret: açık delil, beyan, ibretler Allah'ın âyetleri, delilleri, beyanları ve nurları manalarına gelir. Basîret; hakla-batılın, hidâyetle-dalaletin, hayırla-şerrin, doğru ile yanlışın birbirinden ayrıldığı marifet, bilgi ve kalp nurudur.

Kur'ân, insanların hakka doğru kalp gözlerini açan basiret nurlarıdır. Onda gerekli her türlü açıklama yapılmıştır. Allah'ın sınırlarını, hükümlerini gösteren işaretlerle, gerçekleri gösteren delillerle doludur. (A'raf, 7 /203; Casiye, 45/20).

10. Beşîr: Müjdecî, müjdeleyen, gülyüzlü ve sevecen olan.

Kur'ân, kendisine tabi olan mü'minlere müjdeleyici olarak gelmiştir. (Fussilet, 41/4).

11. Beyân: Açıklama; delil; şüpheyi ortadan kaldırarak kastedilen manayı muhataba açıklamak, manadaki kapalılığı giderip, ona muhatabın biçimde açıklık kazandırmak, açık seçik olmak. Kastedilen koyduğu için kelama (söze) de beyan adı verilir. (Al-i İmran, 3/138).

12. Beyyine: Bir davayı açıkça ispat eden, kendisi açık, başkasını açıklayıcı delil

(En' am, 6/157; Bakara, 2/185)

13. Büşra : Müjde, sevindirici haber; müjdelik, muştuluk.

Kur'ân mü'minlere, kendileri için dünya ve ahirette hazırlanan nimetleri bildirmekle bir müjdedir. (Nahl, 16/89, Neml, 27/1-2).

14. Fasl: Gerçek ve kesin söz; hak ile batılın arasını ayıran hüküm; aralık, engel; bir şeyi kesip ayırmak, kesmek, açıklamak.

Kur'ân'ı Kerim, hak ile batılı ayırt eden, doğruyu ve eğriyi açıklayan İlahi bir sözdür; oyun, eğlence türünden boş bir şey değildir, bütünüyle ciddi ve haktır. (Tarık, 86/13-14).

15. Furkan : İmânı küfürden, ihlası riyadan, tevâdi şirkten, hakkı bâtıldan, doğruyu eğriden, hayrı şerden, iyiyi kötüden, helali haramdan, tayyîbi habîsten... ayıran ve gerçekleri açıklayan .

Kur'ân-ı Kerim; hak ile batılı, helal ile haramı, iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini, doğru ile yanlış, müslüman ile kafiri, mü'min ile münafığı birbirinden ayırdığı ve insanları kurtuluşa götürdüğü için, ona bu isim verilmiştir. (Furkan, 25/1 ; Enbiya, 21/48).

16. Hablullah: Habl: İp, urgan; ahid, tutulacak söz, yemin; eman, güven; bir şeyi ipe bağlamak demektir. Hablullah: Allah' ın ipi, Allah' a vuslat sebebi olan delil ve vasıta demektir. (Al-i İmrân, 3/103).

Kur'ân, tıpkı derin bir çukura düşmüş insana tutunup kurtulması için yukarıdan sarkıtılan ip gibi semadan arza uzatılmış bir hidayet nurudur. Başka bir açıklamaya göre ise Kur'ân, insanın tehlikeli bir yolda yürürken düşmemek için tutunup güvenlik içinde ilerlemesini sağlayan bir emniyet bağıdır. Ona sarılan tehlikeden ve helâk olmaktan kurtulur, selâmete ulaşır . Nitekim Hz. Peygamber, Allah'ın kitabının semadan arza uzatılan bir ip olduğunu, ona sarılan kişinin hidayete ereceğini, onu terkedenin ise sapıklığa düşeceğini, onda akla durgunluk veren tükenmez hârikalar bulunduğunu ifade etmiştir (Müsned, II, 3, 14, 17; Müslim, “Fezâilü's-şâhâbe”, 37; Ebû Dâvûd, “Fezâilü'l-Şur'ân”, 1; Tirmizî, “Menâkıb”, 32).

17. Hakîm: Hikmetli, hikmet ve hüküm ifade eden, hikmet dolu; iyice açıklanmış; muhkem kılınmış, sağlam; âlim, hikmet sahibi, işlerini en güzel biçimde yapan.

Kur' an, hakîmdir; hakkı batıldan ayırma hükmünü veren, kendisinden hükümler elde edilen, lâfız ve manasıyla hikmetlerle dolu bir kitaptır.

Muhkemdir; herhangi bir bozukluğun arız olmasından korunmuş, muhafaza Yanlış ve eksiklikten uzaktır. Kur' an bütünüyle hikmettir, hikmeti dile doğruyu gösterir. (Al-i İmran, 3/58; Yasin, 36/1-2).

18. Hakk: Gerçek, gerçek olan şey, aklın inkar edemeyeceği derecede sübütü vacib olan; batılın zıddı, hakikat, gerçeklik; Allah; Kur'ân, İslam; sıdk, doğruluk;adalet; inkarı mümkün olmayan, mevcut ve sabit olan; hüküm; basîret; rüşd; ölüm; mal mülk; bir şeyin ortası; yolun ortasından gitmek; hasma hak üzere galip olmak; bir şeyin vacip ve sabit olması; bir işe vücut verip fiile getirmek, gerçekleştirmek; bir şeyin hakikatine müttali olup yakinen idrak etmek; bir işi yapmak; hak ve vecibe. (İsra, 17/105).

19. Hikmet : İlim ve akıl ile gerçeğe ulaşmak, eşyanın hakikatini bilmek, anlayış, hak ile batılı ayırmak; dinde derin kavrayış ve onunla amel etmek; söz ve işte isabet etmek; Allah'a itaat, Allah korkusu, takvii; ilim; adalet; hilim; nübüvvet ve risalet; Tevrat; İncil; Kur'ân. (İsra, 17/39;Kamer, 54/5).

20. Hüda: Yol göstermek, iyi yola güzellikle rehberlik etmek, istenil e ne kavuşturmak, lütuf ile olan rehberlik; hidayet eden rehber; doğru yola gitmek, hidayet bulmak; yol, hidayet olunan doğru yol; itaat ve kulluk; gündüz. (Yunus, 10/57).

21. Hüküm: İlim, hikmet, anlayış; Kur'ân; adaletle hüküm vermek, hükmetmek; emretmek; menetmek; ata gem vurmak.

O, hak ile batılı, helal ile haramı ayıran hükümdür. Yüce Allah, insanların Kur'ân'ı kabul edip, onunla amel etmelerine hükmetmiştir. (Ra'd, 13/37).

22. İlim :Bilgi, kesin bilgi, marifet; irfan; şuur, bir şeyi hakkıyla bilmek, bir şeyin hakikatini bilmek, anlamak; bir şeyi sağlam ve güvenilir yapmak; öğrenmek; cehlin zıddı.

Kur'ân-ı Kerim, gerçek bir ilim hazinesidir. Genel olarak ilimler, kesinlikten uzak, değişebilir olduğu ve bazen de çelişkiye düştüğü halde, Kur'ân'ın ihtiva ettiği ilimlerde yanılma, değişme ve çelişki yoktur. (Ra'd, 13/37).

23. Kavl : Söz, kelam; bir mana ifade eden düzgün söz; görüş, inanç, hayır olan söz, tam ve mükemmel söz; ilham; zann; kahr; galebe; hadd; kati; bir şeye delalet; söz söylemek, hayır ve şer söylemek; ictihad etmek; görüş ileri sürmek.

Kur' an-ı Kerim, sözlerin en güzelidir; en güzel davranış da bu en güzel söze kulak verip ona itaat etmektir. (Kasas, 28/51)

24. Kayyim :Doğru, dosdoğru; dözgün; kıymetli; hak ile batılı delilleriyle apaçık ortaya koyan; tam, kamil; başkan, idareci, efendi, veli.

Kur' an, insanları hidayete sevk edici olmak üzere indirilmiştir. O, diğer mukaddes kitaplar üzerine hâkim, onları koruyucu ve tasdik edicidir. Onda çelişki, tutarsızlık, eğrilik vb. olumsuz hiçbir özellik yoktur. (Kehf, 18/1-2)

25. Kelamullah: Kelam; söz, mana ifade eden söz, isnadı sağlam ve faydalı söz demektir. Kelamullah ise; Allah'ın sözü, Kur'ân-ı Kerim anlamındadır. (Tevbe, 9/6).

26. Kerim: Cömert, kerem sahibi, hoşgörölü, kıymetli, asil, nazik, şerefli, iyi, faydalı, erdemli, bol.

Kur'ân-ı Kerim; çok değerli, feyizli, çok faydalı, pek güzel, yüceltmeye ve saygıya layık, tekrarıyla usandırmayan, Allah katında mükerrem ve insanların benzerini meydana getiremeyeceği mu'ciz bir Kitaptır. (Vakıa, 56/77)

27. Kitab : Kitap, yazı yazılmış sayfa, mektup; yazmak; kendisine yazı yazılacak şey; toplamak; farz; hüküm; kader; kaza; ecel; Tevrat; İncil; Kur'ân. (En'am, 6/155).

28. Mecîd: şan ve şeref sahibi, hayrı, ihsanı, keremi ve lütfu bol (Kaf, 50/1:Bürüc, 85/21-22).

Kur'ân-ı Kerim, her türlü tağyir ve tebdilden, ziyade ve noksanlıktan korunmuş olmasıyla; kendisine başvuran herkese yeterli cevap vermesiyle, faydalarının sınırsız olması ve i'caziyla; diğer kitapların hepsinden yüksek ve şerefli bir seviye ve mevkide bulunması .. vb. sebeplerle şeref kazanmış İlahi Kitaptır.

29. Merfua: Şeref ve kadri yüceltilmiş, değerli, yüce, şerefli.

Kur'ân-ı Kerim, kadri yüce olan, el üstünde tutulması gereken değerli, yüce bir Kitaptır. O, Allah'ın yücelttiği bir Kitaptır; Allah kuluna düşen de bunu idrak edip, onun değerini bilmek ve onun yüceliği ile yücelmektir. (Abese, 80/13-14).

30. Mesânî: katlamak, bükme; iki katını almak manasındaki seny kökünden mesnânın (bir şeyin katı) çoğulu.

Kur' an, zamanın geçmesiyle değerini yitiren şeylere benzemeksizin tekrar tekrar okunan ve yeniliğini koruyandır. (Zümer, 39/23).

31. Mev'ıza : Dine uygun olmayan şeylerden men etmeyi ifade eden söz; bir kimseye, sevap ve ikaba dair kalbini yumuşatacak söz söylemek, nasihat etmek; Allah'ın cezasını hatırlatıp azabından korkutmak, itaat etmesini emir ve tavsiye etmek; dinî öğüt, nasihat, va' z.

Kur'ân-ı Kerim, bütünüyle bir mev'îzadır; insanlara gerekli öğütleri verir, onların akıllarına ve kalplerine hitap ederek doğru yolu bulmalarını, kötülükten uzak kalmalarını temin eder. Karşı gelenlere, İlahi azabı hatırlatır; itaat edenlere ise kavuşacakları mükafatları müjdelere. Hepsisi de insan yararına olan Kur' an öğütleri, mesellerle, misallerle ve kıssalarla da takviye edilmiş, en güzel edebi üslupla yapılmıştır. Bu bakımdan Kur'ân en üstün mev'îzadır. (Nur, 24/34)

32. Muhkem: Manası kolaylıkla anlaşılabilir, haricî bir yoruma ihtiyaç göstermeyen ve tek anlamı olan, ne anlama geldiği, ne anlatmak istediği ilk bakışta anlaşılabilir, manası açık ve net olan, niteliği ve içeriği (seçikliği ve açıklığı) belli olan.

Kur' an-ı Kerim, hem lafız ve hem de mana bakımından en güzel, en kuvvetli, her türlü şüpheden ve bozulmaktan uzak, her yönüyle sağlam kılınmış bir Kitap olduğu için "muhkem" sıfatıyla nitelenmiştir; bu anlamda Kur'ân, tamamıyla muhkemdir. (Hud, 11/1).

33. Musaddık : doğrulayıcı, tasdik edici.

Kur' an-ı Kerim, kendinden önceki mukaddes kitapları doğrulayıcı ve onları koruyup kollayıcı olarak indirilmiştir. (Bakara, 2/41)

34. Mushaf : Bir araya toplanıp bağlanmış sayfalar, Bununla maksat, Kur'ân'ın bütün sûre ve âyetlerinin yazılıp bir araya toplanmış, ciltlenmiş ve iki kapak arasına alınmış halidir. Kur'ân, Hz. Peygamberin sağlığında çeşitli malzemelere yazılmış, ancak mushaf haline getirilmemiştir. Hz. Ebû Bekr'in (r. a.) devlet başkanlığı zamanında mushaf haline getirilmiştir.

Kurân'da geçmemekle birlikte sahabe zamanından beri Kur'ân için kullanılan özel isimdir.

35. Mutahhara: Tertemiz kılınmış, temizlenmiş, arınmış; bir şeyin yıkanıp temizlenmesi.

Kur' an-ı Kerim; yüksek, değerli, tertemiz sayfalara yazılmıştır. O sayfalar temizdir, hiçbir kirli, şeytani düşünce onlara bulaşmamıştır. O, kadri yüce olan, el üstünde tutulması gereken, çok değerli, yüce bir Kitaptır.(Abese 80/13-14).

36. Mübarek: Bereketli, uğurlu, feyizli, kutlu, mutlu, hayırlı, ilahi hayrın içinde bulunduğu şey, (Sad 38/29).

37. Mübeyyin : Mebeyyin; vazih ve açık olmak, aşikar kılmak, açıklamak demektir.

Kur'ân ayetlerinin sıfatı olarak "mübeyyin" şeklinde çoğul olarak kullanılmıştır.

Allah'ın ayetleri apaçıktır; helal bellidir, haram bellidir. İnsanların ihtiyaç duyduğu hükümler Kur' an' da açıklanmıştır. Kur' an ayetleri hem açıktır, hem de bu ayetlerde birçok gerçekler ve Yüce Allah'ın buyrukları açıklanmaktadır. (Talak, 65/11)

38. Mübin: açık, vâzıh, âşikâr; açıklayan, beyan eden.

Kur'ân-ı Kerim; Allah tarafından indirilmiş olduğunu, kendinden başka hiçbir delile ihtiyaç duymayacak şekilde, bizzat kendi varlığıyla ispata yeterli mu'cize bir Kitaptır. İkinci olarak; geçmiş ve geleceğe dair gizli ve açık bilgileri, bütün dini hükümleri açıklayan bir Kitaptır. Üçüncüsü; hakkı batıldan ayıran, bayrı şerden, doğruyu eğriden, güzeli çirkinden ayırt eden Kitaptır. Dördüncüsü; lisanın beyan gücü, güzel ifade ve üslubuyla da son derece de parlak bir Kitap olmasıdır. Beşinci olarak da; hidayet yolunu, sapıklık yolundan ayırıp açığa çıkararak ve insanların muhtaç oldukları şeyleri açıklayan bir Kitaptır. İşte bu sebeplerle ona "mübin" denilmiştir. (Yusuf, 12/1)

39. Müheymin : gözetici ve koruyucu olan, hükmü altına alıp kontrol eden.

Kur'ân-ı Kerim; kendisine inanıp bağlananları, dünya ve ahiret zararlarından emin kılacağı ve ona sarılanların güven içinde olacakları için bu isimle anılmıştır. Ayrıca o kendisinden önceki Kitaplar üzerinde bir şahit, koruyucu ve hâkim olduğu için böyle nitelenmiştir. Çünkü Kur' an, evvelki mukaddes kitapları tasdik ettiği gibi, onlardaki tahriflere de işaret eder; böylece o Kitaplardaki hak olanla olmayanı birbirinden ayırır. (Maide, 5/48).

40. Mükerrame : İzzet ve şeref sahibi, kerem ile muttasıf, değerli, şerefli, şanlı.

Kur'ân-ı Kerim; değerli, şerefli, tertemiz sayfalar içindedir. Onun kıymeti bilinmeli, el üstünde tutulmalıdır. Onun, sahifelerin toplanmasıyla Mushaf haline gelmiş maddi varlığına gereken saygının gösterilmesi icab ettiği gibi, bundan daha önemlisi, ondaki buyruklara da gereken saygı gösterilmeli, Yüce Allah'ın Kelamı olmakla, her zaman onun şanına yaraşır bir konumda tutulmasına gayret edilmelidir. (Abese, 80/13).

41. Münadî : Davetçi; seslenen, çağırarak, nida eden.

Kur'ân-ı Kerim, bütün insanlara seslenmekte, onları hidayete çağırmaktadır. Bu bakımdan o, bir münadî=davetçidir. Ayrıca, Yüce Allah'a imana sevk eden, O'nun varlığını, birliğini ve kudretini ispat eden deliller de birer münadidir. (Al-i İmran, 3/193).

42. Müteşabih : Benzer, benzerlik, iki şeyin birbirine benzemesi, seçilememelik.

Kur' an-ı Kerim, güzellikte ve sağlamlıkta birbirine benzer, birbirini tasdik eden, biri diğerine delil olan, hepsi birbirinden güzel sure ve ayetlerden meydana gelmiş ilahi bir Kitaptır Bu bakımdan ona "müteşabih" denilmiştir. (Zümer 39/23).

43. Nezir : Korkutmak, sakındırmak; korkutan, korkulu haber veren, tehlike haberiyle korkutan, bir şeyin akıbetincieki vehamet ve tehlikeyi haber verip sakındıran; ihtarcı, uyarıcı. "Beşir" (müjdeci)in zıddı.

Kur'ân .. ı Kerim, kendisine inanıp itaat edeni, cennet ve ebedî nimetlerle müjdeler; inkar ve isyan edeni ise cehennem ve azap ile korkutur. Bu bakımdan o, hem müjdeci ve hem de korkutucu ve uyarıcıdır. (Fussilet, 41/14).

44. Nur: Aydınlık, ziya, ışık, parlaklık; ışık kaynağı; zulmetin zıddı.

Kur'ân-ı Kerim; kalpleri ve fikirleri nurlandıran, dosdoğru yol olan sırat-ı üstakim' i aydınlatan, dünya ve ahiret saadetini ve ilah! azaptan kurtuluş yollarını gösteren bir nurdur, ışıktır. Kur'ân; kalplere iman nurunun düşmesine sebep olduğu için de "nür" diye isimlendirilmiştir. (Nisa, 4/174)

45. Rahmet: Bir kimseyi esirgemek, şefkat göstermek, acımak, lütuf ve ihsanda bulunmak; mağfiret.

Kur'ân-ı Kerim; müminler için bir nimet ve rahmettir. Yüce Allah, inanan kullarına onunla rahmet eder; delaletten hidayete sevk eder, helakten kurtarır. Ancak bu, müminlere mahsustur. (Yusuf, 12/111)

46. Rızık: Yiyecek, içecek, giyecek ve kendisinden faydalanılan her şey; gıda veren şey; nimet, maddi ve manevi, dünyevî ve uhrevi nimet; bağış;

Kur'ân, hem tükenmez İlahi bir rızık ve hem de maddi ve manevi rızıklara sebep bir Kitaptır. (Tâ Hâ,20/131; Hicr, 15/87-88)

47. Ruh: can, nefis, hayatın kendisine bağlı olduğu varlık, maddenin zıddı

Kur'ân-ı Kerim; insanları inkar, gaflet ve cehalet ölülüğünden kurtarıp, onlara hayat veren, dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşturan, mümini aktif kılıp canlılık kazandıran bir Kitaptır, rahmettir. (Şura, 42/52).

48. Sıdk: doğru sözlü olmak, gerçeği söylemek, doğru haber vermek, sözünü yerine getirmek, öğüt ve sevgide samimi, iş ve işlemlerinde dürüst ve güvenilir olmak, hükmün vakıaya uygun olması

Kur'ân-ı Kerim; doğrunun ve gerçeğin ta kendisidir, Onu getiren de Hz. Peygamber (s.a.s) dir. (Zümer, 39/33).

49. Sırat-I Müstakim : "Sırat": yol; "müstakim": düzgün, doğru, tam, kıymetli, değerli demektir.

"Sırat-ı müstakim" ise: İnişi ve yokuşu olmayan, dümdüz, işlek, açık, doğru ve büyük yol; Allah'ın koyduğu ve hayra hakkıyla götüren ve batıl olmayan manevi yol, Allah'ın rızasına götüren yol; hedefe götürücü ve ulaştırıcı cadde demektir.

Kur' an-ı Kerim; insanlara iyiyi ve kötüyü anlatıp gösteren, hayra, hidayete ve güzelliğe götüren Allah'ın dosdoğru yoludur. (En'am, 6/153).

50. Suhuf : "Suhuf", sahîfe'nin çoğuludur. Bu da üzerine yazı yazılacak veya yazılmış yaprak veya kitap anlamına gelir.

Kur' an-ı Kerim; kıymetli, tertemiz sayfalar içindedir. Ona gereken değer verilmeli, el üstünde tutulmalıdır. O, daha önceki mukaddes kitapların muhtevasına da sahip bir Kelamdır. (Abese 80/13).

51. Şahid: Tanık, gören; hazır olan, şahitlik eden, bir şeyin hakikatine muttali olup kesin olarak bilen, bir şeyi bildiği şekliyle haber veren; delil.

Kur'ân--ı Kerim, Allah'tan gelen bir şâhiddir. İslam'ın gerçek bir din olduğunu ispat eden delildir. Yahut Kur' an, kendi kendinin delilidir; İlahi Kitap oluşunun belgesidir. Çünkü onu inceleyen herkes, onun bir mucize olduğunu, benzerinin meydana getirilemeyeceğini anlar; böylece o, kendisinin şahidi olmuş olur. (Hûd, 11/17).

52. Şifâ: Deva, ilaç; hastayı iyileştirmek, hasta için afiyet istemek; afiyet ve selamete ulaşmak.

Kur'ân, müminlere şifâdır; onları ruhi bunalımlardan kurtarır, bâtıl itikatlardan ve kötü ahlaktan korur; verdiği feyiz ve rahmetle, gönülleri huzur ve sevince kavuşturur. Ancak, bunlara nail olabilmek için, önce ona inanmak gerekir. (İsra,17/82).

53. Tenzil: indirmek, parça parça birçok defa indirmek, tertip üzere indirmek; yukardan aşağıya indirmek.

Kur'ân-ı Kerim, Cebrail aracılığı ile Hz. Muhammed (S.A.V.)e, Yüce Allah tarafından indirilmiştir. O bir insan sözü değil, Allah Kelâmıdır . (Şuara, 26/192).

54. Tezkira : ikaz, uyan, maksudu hatırlatma vesilesi olan şey, hatırlamaya ve ibret almaya vasıta olan şey.

Kur' an bir öğüttür, ikazdır, uyarıdır. İnsanlara gerçeği, güzeli gösterip, iyi şeyleri öğütler; ayrıca dünya ve ahirette helake götürecektir şeylere karşı da ikaz eder, uyarır. (Müddessir, 74/54).

55. Tibyan : Açıklamak, vazılı ve aşıkâr kılmak, ortaya koymak.

Kur'ân-ı Kerim; insanların ihtiyaç duyacakları iman, ibadet, ahlak, hukuk ...vb. esasları açıklamak, emir ve nehyi, helal ile haramı beyan etmek, dünya ve ahiret mutluluğuna götürecektir doğru yolu göstermek için indirilmiştir. (Nahl, 16/89).

56. Urvetü'l-Vüska : "Urve": kulp, tutak, değerli mal, yaprağı dökülmeyen her zaman taze kalan ağaç ... "Vüska" ise: sağlam, muhkem, güvenilir demektir. "Urvetü'l-vüska" da sağlam, güvenilir kulp demek olur.

Ayette geçen bu tabir iman, İslam, kelime-i tevhid olarak değerlendirildiği gibi, Kur' an-ı Kerim olarak değerlendirmek de mümkündür. Çünkü Kur' an, dört elle sarılınması gereken, en sağlam, en güvenilir tutunulacak şeydir, Allah'ın kulpudur. (Lokman, 31/22).

57. Ümmü'l-Kitab: "Ümm": asıl, ana, gibi manalara gelir. "Ümmü'l-Kitab" ise: Kitabın anası, Kitabın aslı demektir.

Bu deyim, Kur'ân-ı Kerim'de, yukardaki ayette de görüldüğü üzere, levh-i mahfûz'da bulunan Kur'ân'ın aslı, manasında kullanıldığı gibi, Kur'ân'ın muhkem ayetleri ve Allah'ın ilm-i ezeliyi veya levh-i mahfûz anlamında da kullanılmıştır. (Zuhuf, 43/4).

58. Vahy: gizli konuşmak, emretmek, ilham etmek, îma ve işâret etmek, seslenmek, fısıldamak, mektup yazmak ve göndermek

Kur'ân-ı Kerim, Yüce Allah'ın kendi sözüdür. O, Cebrail aracılığı ile Cenab-ı Hak tarafından Peygamberimize vahy yoluyla indirilmiştir. Kur'ân bir vahydir, bütünüyle Allah sözüdür. (Enbiya, 21/45).

59. Zikr: Anmak, hatırlamak, yâd etmek.

Kur'ân-ı Kerim; insanlara öğüt veren, hatırlatmalarda bulunan, iyiliği buyurup kötülükten sakındıran, nasihat eden, gafletten uyaran İlâhi bir Kitaptır. Bu bakımdan ona "zikr" de denilmiştir. (Hicr, 15/9) .

(Bu Bölüm, ‘Abdurrahman ÇETİN, “Kur’ an’a Göre Kur’ân’ın İsim ve Sıfatları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:5. Cilt:5, 1993, s. 67-103.’ adlı eserden alıntıdır.)

- **Kur’ân Okumak**

Müslümanlar baştan beri Kur’ân-ı Kerim’i gereği gibi okumak, anlamak ve hayata geçirmek için büyük çaba göstermişlerdir. Bu çabaların sonucunda, Kur’ân’ı okumaya yönelik olarak kıraat ilimleri, anlamaya yönelik olarak da tefsir ve tefsire ilişkin ilimler ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

Bu verimli çalışmalar, asırlar boyu süregelen Kur’ân ilimlerine ve tefsire ilişkin daha sonraki çalışmalara ışık tutmuş ve temel teşkil etmiştir. Bundan sonra da aynı fonksiyonu sürdürecektir. Bu temele dayalı olarak gün geçtikçe Kur’ân-ı Kerim yeni yeni işaretler ve mesajlar vermeye ve daha nice hakikatleri yansıtmaya devam edecektir.

Kur’ân’ı okurken şu hususlara özellikle dikkat edilmelidir:

Kur’ân-ı Kerim’de tek başına anlaşılacak pek çok ayet bulunmakla birlikte bazı ayetlerin, mutlaka Kur’ân’ın bütünlüğü içinde ele alınması zorunludur. Birbirini açıklar mahiyetteki ayetler, birlikte göz önüne alınmadığı takdirde, yanlış ve eksik anlamalar söz konusu olabilir. Bu yüzden birbiriyle bağlantılı ayetler, mutlaka birlikte değerlendirilmelidir.

İkinci olarak, Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı anlayış ve hayata geçirişine bakmak gerekir. Herhangi bir ayet hakkında ondan sahih bir açıklama gelmişse; ayet-i kerime, öncelikle bu doğrultuda anlaşılmalıdır. Ayetler, Resûlullah’ın anlayış ve açıklamalarına aykırı düşecek bir şekilde yorumlanamaz. Kur’ân-Sünnet bütünlüğü açısından bu, son derece önemlidir. Zaten bazı ayetlerin doğru anlaşılabilmesi, ancak Hz. Peygamber’in tefsir ve uygulamasıyla mümkün olabilmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’i doğru ve güzel bir şekilde anlayıp yorumlayabilmek için, İslâm’ın ilk üç kuşağının anlayış ve açıklamalarını da dikkate almak gerekir. Çünkü ilk kuşak (Sahabe), Kur’ân’ın nazil oluşuna ve Hz. Peygamber’in onu anlayış ve hayata geçirişine tanık olan nesildir. İkinci kuşak (Tabiin) ise, bu ilk kuşakla iç içe yaşayan ve Resûlullah’ın Kur’ân’ı nasıl anlayıp tefsir ettiğini ve nasıl hayata geçirdiğini onlardan aktaran nesildir. Üçüncü kuşak olan “Tebeü’t-Tabiin” ise ikinci kuşağın öğrencileridir.

Bu üç kuşak, ayetlerin nüzul sebeplerini bildiklerinden, ayetlerin öncelikli bağlamlarını da çok iyi tanımaktadırlar. Ayetlerin doğru anlaşılmasında indiriliş sebeplerinin göz önünde bulundurulması ise, son derece önemlidir.

Bunlara ilaveten, Arapçayı çok iyi bilen, güvenilir dil bilginlerinin açıklamalarına bakılır. Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasında izlenen ve bütün ilim adamlarınca kabul edilen temel yöntem, budur. Kur'ân'ın doğru ve güzel bir şekilde anlaşılabilmesi için bu usulün izlenmesi gerekir. Yoksa birtakım yanlış ve eksik anlamalardan kurtulmak mümkün olmaz. İşte bunun için meallerin yanında güvenilir tefsirlere ihtiyaç vardır.

Bilindiği gibi İslâm'ın ana kaynağı Kur'ân'dır. Bu ana kaynak, Hz. Peygamber'in Sünnetinin de dinin kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak burada önemli olan, Sünnetin bize sahih olarak ulaşmış olmasıdır. Bu itibarla Hz. Peygamber'in Sünneti, Kur'ân'dan sonra İslâm dininin ikinci kaynağıdır. Bundan sonra ümmetin icmaı ve ilim adamlarının içtihatları gelir. Dolayısıyla herhangi bir konuda "İslâm'da şu şöyledir" diye hüküm verebilmek için belli düzeyde bir ilmî birikime sahip olmak ve dinî hükümler konusunda izlenen usulü bilmek gerekir. Bu sebeple böyle bir ilmî birikime sahip olmayanlar, yalnızca Kur'ân-ı Kerim meallerine bakarak dinî hükümler çıkarmaya kalkmamalıdır.

Kur'ân-ı Kerim okumak, Kur'ân tilaveti olarak da ifade edilir. Kur'ân tilavetinin kendine has usul ve adabı vardır. Kur'ân-ı Kerim, huşû içinde tane tane, kelimelerin ve harflerin hakkını vererek; düşünüp mesajını kavramaya çalışarak ve tecvit kurallarına uygun olarak okunur. Kur'ân-ı Kerim'in bu şekilde okunması bizzat Kur'ân-ı Kerim'in talimatıdır. Bu prensip çerçevesinde Müslümanlar Kur'ân-ı Kerim'in kıraatini Hz. Peygamberden nasıl işittilerse öylece okuyagelmişler ve bu okuyuş tarzını bir emanet olarak kuşaktan kuşağa titizlikle nakletmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim okurken son derece ihlaslı olmalı, onun Allah kelamı olduğunun bilinci içinde bulunarak bütün varlığıyla ona yoğunlaşıp zihnini başka düşüncelerden arındırmalıdır. Kur'ân'ın doğrudan kendine hitap ettiğini düşünerek okuduğu ayetlerden etkilenmelidir.

Namazda Kur'ân'ın orijinal nazımının dışında tercümesi veya meali okunmaz. Zira yukarıda da belirtildiği gibi Kur'ân'ın hiçbir meali Kur'ân değildir. Çünkü indirildiği lafızların dışında, Arapça bile olsa, başka sözlerle ifade edilen mana, Allah'ın kelamı değil, mütercimmin ondan anladığıdır. Oysa Kur'ân'ın mucizeliği yalnızca anlamda değildir. Bu

Özellik, Kur'ân'ın lafızlarında da vardır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim namazda ancak aslı Şekliyle ve orijinal lafızlarıyla okunur. Değişik diller konuŐan bütün Müslümanların günlük ibadetleri olan namazda ortak bir özellik olarak Kur'ân'ı orijinal Şekliyle okumaları, evrensel bir din olan İslâm dininin müminler arasında vücuda getirdiği ibadet birliğinin bir tezahürü olarak kendini gösterir.

Bununla beraber bir Müslümanın en azından namazda okuduğu ayet ve surelerin anlamlarını öğrenmeye ve bunları anlayarak ve duyarak okumaya çalıŐması bizzat Kur'ân'ın istediği bir husustur.

Kur'ân mealleri doğrudan doğruya Kur'ân olmamakla beraber, Kur'ân'dan yansımalar niteliğinde olduklarından, onları insan sözü olan diğer metinlerle bir görmemek gerekir. Bu sebeple, Kur'ân'ın eviri ve meallerine de gerekli sayęı gösterilmelidir. Çünkü Kur'ân'ın aslını okumak nasıl bir ibadet ve taat ise mealini okumak da sevp kazandırıcı bir iştir.

SÖZLERİN EN GÜZELİ: ALLAH'IN KİTABI

Peygamber şehri Medine'nin huzur dolu günlerinden birisiydi. Varlığıyla şehri bereketlendiren Allah'ın Elçisi (sav), yakın dostlarından Abdullah b. Mes'ûd'a seslendi: *“Abdullah! Gel de bana Kur'ân oku.”* Bir an için şaşırды, ilminin derinliğiyle tanınan değerli sahâbî. *“Yâ Resûlallah, Kur'ân size indirilmişken, ben mi size okuyayım?”* sözleriyle anlattı duygularını. Allah Resûlü, *“Evet, ben Kur'ân'ı başkasından dinlemeyi de çok seviyorum.”* buyurdu.

Okumaya başladı İbn Mes'ûd. Nisâ Sûresi'nin yaratılışı hatırlatan, yetime saygıyı tavsiye eden, miras paylaşımını açıklayan âyetlerini okudu. Nihayet, *“Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şahit yaptığımız zaman, bakalım onların hâli nice olacak!”* (Nisâ, 4/41) mealindeki âyete geldiğinde Yüce Peygamber'in (sav) gözlerinden yaşlar süzülüğünü fark etti. Daha fazla dayanamadı Rahmet Elçisi ve *“Yeterli”* buyurdu. (Buhâri, Fedâilü'l-Kur'ân, 33; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4)

Kur'ân'ı diğer bütün söz ve yazılardan ayıran, Yüce Yaratıcı'ya ait olmasıdır. O, *“Kelâmullah”* (Allah'ın sözü) ve *“Kitâbullah”* (Allah'ın kitabı)dır. Allah'a ait olduğu için de *“sözlerin en güzeli”*dir. (Zümer, 39/23) Nitekim bazı kaynaklarda Peygamberimizden, bazı kaynaklarda ise Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledilen bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: *“Sözlerin en güzeli/doğrusu Allah'ın kelâmı/kitabı; rehberliğin en güzeli Muhammed'in rehberliğidir.”* (Buhâri, Edeb, 70; Nesâî, Salâtü'l-ideyn, 22) O, inananların hep birlikte sınıksız sarılması istenen *“Allah'ın ipi”* (Hablullah) (Âl-İmrân, 3/103) ve kopmak bilmeyen *“sapasağlam bir kulp”*tur (el-urvetü'l-vüsâ). (Bakara, 2/256) Eşsiz yapısını ve içeriğini âyetleriyle bizzat kendisi ilân eder; O, insanları en doğru yola ileten (İsrâ, 17/9) bir şifa kaynağı, bir hidayet rehberi ve rahmet vesilesidir. (Yûnus, 10/57)

Kur'ân, insana dağların bile kaldıramayacağı büyük sorumluluğunu (Haşr, 59/21) hatırlatır. Doğruları ve yanlışları, okuyanın önüne serer ve sağlıklı bir seçim yapmasını sağlar. Ona sorular sorar, bilgiler verir, dünyasını ve âhiretini tanıtır. Kur'ân'ın kendisi için kullandığı, *“hatırlatma”* anlamına gelen *“Zikr”*, (Hicr, 15/9) *“doğruyu yanlıştan ayırmayı sağlayan”* anlamında *“Furkân”*, (Furkân, 25/1) *“yazılı metin”* anlamında *“Kitab”* (Bakara, 2/2) ve *“okunan şey”* anlamındaki *“Kur'ân”* (İsrâ, 17/9) isimleri de Kur'ân'ın bu özelliklerini kapsayıcı mahiyettedir.

Dinin temeli Kur'ân'dır. İslâm, Kur'ân'ın indiği gün insanlığa ulaşmaya başlamış, Kur'ân'ın inişi sona erince ise kemale ulaşmıştır. Bir Ramazan günü Hira'da *“Oku!”* âyetini (Alak, 96/1) duyması ve öğrenmesi Peygamberimizin (sav) ilâhî görevinin başlangıcı olmuştur. Yıllar boyunca, Resûlullah'a (sav) insanlara vereceği mesajları, topluma ise insanlığın

gereklerini öğreten yine Allah'ın kelâmıdır. Nihayet “*Bugün sizin için dininizi tamamladım.*” (Mâide, 5/3) âyeti indikten ve Kur'ân vahyi sona erdikten kısa bir süre sonra Peygamber Efendimiz de (sav) hayata gözlerini yummuştur.

O, Kur'ân'ı ilk öğrenen, ilk okuyan ve ilk yaşayan insandı. “*Şüphesiz biz sana (sorumluluğu) ağır bir söz vahyedeceğiz.*” (Müzzemmil, 73/5) âyeti, hemen hemen her gün aldığı vahiylerle hayatında tecelli etmişti. Vahyin ağırlığından kış günü inci inci terlemek, (B2 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1) Allah'ın buyruklarını dinlemeye yanaşmayanların eleştirilerini göğüslemek ve bu uğurda sabredebilmek, onun yaşam tarzı olmuştu. Kur'ân'ı öğrenme ve insanlara ulaştırma görevindeki büyük özverisi, ümmeti ile arasında belki anne ve evlat ilişkisinden öte bir bağ kurulmasını sağlamıştı. (Ahzâb, 33/6)

Peygamber Efendimizin (sav) en büyük mucizesiydi Kur'ân. Hz. Süleyman'a kuşlarla konuşabilme (Neml, 27/16-22) ve rüzgârı yönlendirebilme (Sâd, 38/36) yeteneğini veren, Hz. İsa'ya ölülere diriltme ve körleri görür hâle getirebilme (Mâide, 5/110) gücünü bahşeden Allah, son peygamberini de eşsiz kelâmı ile desteklemişti. Kur'ân, bütün insanlara sesleniyor, onlara bilemedikleri ve aralarında tartıştıkları hâlde uzlaşamadıkları konuları öğretiyordu. Doğumdan öncesi veya ölümden sonrası gibi merak ettikleri meseleleri açıklıyor ve muhatapları üzerinde tarifi mümkün olmayan bir tesir bırakıyordu. Kur'ân'ın sağladığı bu inandırıcılığı ve mucizevî etkiyi Allah'ın Elçisi (sav) bir hadis-i şerifinde şöyle ifade buyurmuştu: “*Her peygambere mutlaka iman edilen (veya insanların iman etmesini sağlayan) mucizeler verilmiştir. Bana verilen mucize de Allah'ın bana vahyettiği Kur'ân'dır. Sonuçta ben kıyamet günü kendisine tâbi olanları en çok olan peygamber olacağımı umuyorum.*” (Buhârî, İ'tisâm, 1) Peygamberimiz (sav), Allah'ın kendisiyle gönderdiği hidayeti ve ilmi, gökten inen bereketli bir yağmura benzetiyordu (Buhârî, İlim, 20) İnsanı insan yapan değerlere susamış Mekke halkı, aradığı saf ve temiz dini Kur'ân'da buluyor, onun olağanüstü anlatım üslûbu karşısında hayran kalıyordu. Sadece Resûlullah'ın (sav) değil Hz. Ebû Bekir gibi güzel sesli bir başka Müslüman'ın Kur'ân okuduğu yerde de müşrik erkek ve kadınlardan, hatta çocuklardan oluşan kalabalıklar toplanıyor, izdiham meydana geliyordu. (Buhârî, Kefâlet, 4) Suya hasret kalanların yağmura kavuşmasını andıran bu manzara, inanmayanlar için dayanılmaz bir mahiyet arz ediyordu.

Müşrikler, “*Bu Kur'ân'ı dinlemeyin. O okunurken yaygara koparın, belki o zaman baskın çıkarsınız.*” (Fussilet, 41/26) diyorlardı. “*Gidin, ilâhlarınıza tapmaya devam edin... Bu ancak bir uydurmadır.*” (Sâd, 38/6-7) diyerek, insanları hiçbir manevî karşılığı olmayan bir puta tapıcılığa teşvik ediyorlardı. Kur'ân'ın niteliğini ve gönderiliş amacını ısrarla çarpıtıyor, kimi zaman onun bir büyü olduğunu söylüyor (Ahkâf, 46/7) yahut “önceki toplumların masalları” yakıştırmasını

yapıyor, (En'âm, 6/25) kimi zaman da bir yabancı tarafından Resûlullah'a (sav) öğretildiğini iddia ediyorlardı. (Nahl, 16/103)

Öte yandan onlar, *“gece sonsuza kadar sürse güneşi insanlara kimin getireceğini”* (Kasas, 28/71) ve *“sular yerin dibine çekilip gitse tertemiz suyu kimin bulup çıkaracağını”* (Mülk, 67/30) soran Kur'ân-ı Kerim'e cevap veremiyorlardı. Yüce Allah, âyetlerinde müşrikleri önce *“Kur'ân'ın benzerini”* getirmeye davet etmiş, (Tür, 52/33-34) ardından *“Kur'ân'dakilere benzer on sûre”* oluşturmalarını istemiş, (Hûd, 11/13) nihayet *“Kur'ân'ın bir tek sûresinin benzerini”* yapmalarını teklif etmiş (Yûnus, 10/37-38) ama onlar bunun karşısında aciz ve çaresiz kalmışlardı. Allah Teâlâ açıkça meydan okumuştur: *“Allah'tan başkasından gelseydi içinde birçok çelişki bulurlardı.”* (Nisâ, 4/82) *“Söyle: Bütün insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak için toplansalar, birbirlerine istedikleri kadar destek olsunlar, yine de benzerini ortaya koyamazlar.”* (İsrâ, 17/88) Ve nihayet Kur'ân-ı Kerim, inanmayanların geldiği son noktayı şöyle değerlendirecekti: *“Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı, taş gibi hatta daha katı oldu. Çünkü taş vardır, içinden ırmaklar fışkırır. Taş vardır, yarılr da içinden sular çıkar. Taş da vardır, Allah korkusuyla yerinden kopup düşer. Allah yaptıklarınızdan hiçbir zaman habersiz değildir.”* (Bakara, 2/74)

İnsanların dine ve Kur'ân'a yönelik kabul veya red biçimindeki bu iki temel yaklaşımı, Mekke'de olduğu gibi Medine'de de devam etmiştir. Hicret'in ardından Medine'de Allah'ın kitabına kalbini samimiyetle açanlar olduğu gibi ona kulak vermemekte diretenler de görülmüştür. Nitekim kendilerine daha önce indirilen kutsal kitaba inanan Hıristiyanlardan bazıları, Kur'ân okununca gözyaşlarını tutamayıp *“İnandık yâ Rabbi, bizi de şahitlerle birlikte yaz!”* (Mâide, 5/83) diye yakarıırken bazıları ise Kur'ân'ın son derece açık sorularına rağmen ikna olmamışlardır. (Bakara, 2/80, 85, 91)

Yaşadığı bütün süreçlerde ve karşılaştığı her yeni durumda Resûl-i Ekrem'e (sav) yol gösteren rehber Kur'ân olmuştur. Allah, vahyin ağır sorumluluğunu yüklediği peygamberini hiçbir zaman yalnız ve desteksiz bırakmamıştır.

Kur'ân'ın niçin indirildiği iyi bilinmelidir. Bu hususta Yüce Allah, *“Andolsun biz, Kur'ân'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?”*, (Kamer, 54/17, 22, 32, 40) *“Bu, âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri ibret alsın diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.”* (Sâd, 38/29) buyurmaktadır. Kur'ân'ın iniş ve okunuş amacı yanlış anlaşıldığında, ilâhî mesajdan yararlanmak neredeyse imkânsız hâle gelecektir. O, ne sadece güzel okunmak için, ne düşünsel polemiklere konu olmak için, ne toplumsal statü sağlama aracı olmak için ne de çıkar sağlamak için gelmiştir. Mehmet Âkif'in ifade ettiği üzere;

“İnmemiştir hele Kur'ân, bunu hakkıyla bilin

Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!”

Her konuda olduğu gibi müminin Kur’ân’la ilişkisi konusunda da en büyük örnek Allah’ın Elçisi’dir. O, Kur’ân’ın nasıl okunması gerektiğini Yüce Yaratıcı’dan öğrenmişti. Bir defasında vahiy alırken inen âyetleri hızlı hızlı tekrar etmeye çalışmış, “*Onu aceleyle almak için dilini kımlatma.*” (Kıyâme, 75/16) şeklinde uyarılınca bu acelecilikten vazgeçmişti. (Müslim, Salât, 147)

Sevgili Peygamberimiz (sav), “*Kur’ân’ı ağır ağır, tane tane oku.*” (Müzzemmil, 73/4) şeklindeki ilâhî emri titizlikle uygular, Kur’ân okurken âyetlerin arasında bir müddet duraklar sonra devam ederdi. (Ebû Dâvûd, Huruf ve kıraat, 1; Tirmizi, Kıraat, 1) Secde âyeti geçtiğinde secde ederdi (Müslim, Mesâcid ve mevziu’s-salât, 103) Allah’ın yüceliğinden bahseden bir âyet geldiğinde tesbihatta bulunur, dua edilmesi gereken bir konu geldiğinde durup dua eder, Allah’a sığınılacak hususları ihtiva eden bir âyet okuduğunda ise okuyuşuna ara verip istiâzede bulunurdu. (Müslim, Salâtü’l-müsâfirîn ve kasruhâ, 203) Kur’ân okurken yapılan her türlü zikir ve duaya Cenâb-ı Hakk’ın anında karşılık verdiğini anlatır ve bu hususa örnek olarak namazda Fâtiha okuyan kişinin her söylediği âyete Allah’ın cevap vermesini gösterirdi. (Müslim, Salât, 38) Kur’ân okumanın insana verdiği huzura sığınarak sıkıntılı bir durumla karşı karşıya kaldığında namaz kılardı. (Ebû Dâvûd, Tatavvu’, 22)

Düzenli Kur’ân okumak, Peygamber Efendimizin (sav) aksatmadığı ve çok önem verdiği bir sünnetiydi. Sakîf Kabilesi’nden İslâm’ı kabul eden kişilerden Evs b. Huzeyfe (ra), arkadaşlarıyla birlikte Medine’de Peygamberimize (sav) misafir oldukları günleri şöyle anlatır: “Allah Resûlü (sav) her gece yatsı namazından sonra yanımıza gelir ve bizimle İslâm üzerine konuşurdu. Mekke’de çektikleri sıkıntıları anlatırdı.” der ve şöyle devam eder: “Bir gece yanımıza biraz geç geldi. Ben, ‘Bu gece biraz geciktiniz yâ Resûlallah!’ deyince, ‘*Kur’ân’dan her gün okuduğum kadarını (hizbimi) bitirmeden çıkmak istemedim.*’ buyurdu. Sabah olunca bu konuyu sahâbîlere sorduk. Onlar, “Biz Kur’ân’ı bölümlere ayırarak okuruz. Üç sûre, beş sûre, yedi sûre, dokuz sûre, kendi içinde birer okuma bölümü (hizb) oluşturur.” dediler. (İbn Hanbel, IV, 9; İbn Mâce, İkâmetü’s-salavât, 178)

Kur’ân’ı ezberden okuma konusunda, cünüplük hâli dışında hiçbir şey Allah Resûlü’ne (sav) engel olamazdı. (Nesâî, Tahâret, 171) Evde, mescidde, namazda, yolculukta, gündüz veya gece hep Kur’ân okurdu. Ashâb arasında samimiyeti ve ihlâsı ile temayüz eden Abdullah b. Muğaffel (ra), Mekke’nin fethedildiği yıl Peygamberimizi (sav) devesinin üzerinde sesini yükselterek ve dalgalandırarak Fetih Sûresi okurken gördüğünü söyler. (Müslim, Salâtü’l-müsâfirîn ve kasruhâ, 237) Hadis rivayetiyle meşhur sahâbî Berâ’ b. Âzib ise bir defasında Resûlullah’ın (sav) yatsı namazında Tîn Sûresi’ni okuyuşunu dinlediğini anlatır ve “*Sesi veya okuyuşu ondan daha güzel olan bir kişi daha duymadım.*” der (Buhârî, Tevhîd, 52)

Öte yandan, Allah Resûlü (sav), Kur'ân'ı güzel sesle ve usulüne uygun okumaya itina gösterirdi. Bu konudaki yeteneğiyle tanınan sahâbîlerden Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye, "Hz. Davud gibi güzel sesle ve ahenkle okuduğu" için övgüde bulunmuş ve "*Dün gece senin Kur'ân okuyuşunu dinlerken beni bir görmeliydin!*" buyurmuştu. (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn ve kasruhâ, 236) Abdullah b. Mes'ûd, Muâz b. Cebel, Übey b. Kâ'b ve Ebû Huzeyfe'nin evlâtlığı Sâlim ise Resûlullah'ın (sav), "*Kur'ân'ı şu dört kişiden öğrenin.*" ifadesiyle örnek gösterdiği Kur'ân'ı en iyi bilen ve en güzel okuyan sahâbîlerdi. (Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 8; Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 116)

Peygamber Efendimiz (sav), Kur'ân-ı Kerim'i düzgün okumayı ve âyetlerin anlamlarını kavrayabilmeyi önemseydiği kadar inananları Kur'ân'dan sûreler ezberleyerek hafızalarında taşımaya da teşvik ederdi. Kalbinde ve hafızasında Kur'ân'dan hiçbir şey bulunmayan kişiyi, "*yıkık dökük bir eve*" benzetirdi. (Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 18; Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 1) Kur'ân'ı ezberleyip düzenli okuyan kişinin vahiy görevlisi meleklerle bir olduğunu, zorlanarak da olsa okumaya çalışana ise (okuması ve zorlanmasından dolayı) iki kat sevap verileceğini vurgulardı. (Buhârî, Tefsîr, (Abese) 1) Namazda imamlık yapmaktan (Nesâî, İmâmet, 11) savaşta ordu yönetmeye (Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 2) kadar pek çok görevlendirmede Kur'ân'ı bilmeye ve okumaya önem veren Resûlullah'ın (sav), üstündeki elbiseden başka geline verecek bir yüzük bile bulamayan fakir bir kişinin nikahını "ezberlediği sûreleri göz önünde bulundurarak" kıydığı da (Buhârî, Nikâh, 38) bilinmektedir. Yine Allah Resûlü, Uhud Savaşı'ndan sonra ordu yorgun düştüğünden her şehit için tek tek kabir kazdırmak yerine, kabirlerin geniş kazılması ve şehitlerin ikişer üçer birlikte defnedilmesi talimatını vermiş ve Kur'ân'ı daha iyi bilenlere öncelik verilmesini istemişti. (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 65, 67; Nesâî, Cenâiz, 87)

Kur'ân okumayı öğrenmiş veya Kur'ân'ı ezberlemiş olmak, sorumlu bir Müslüman açısından başarıya giden yolun sonu değil başlangıcıdır. Kişi okuduğunu anlamalı, ezberlediğini kavramalı, Kur'ân âyetlerindeki mesajları düşünmeli ve araştırmalıdır. Zira Kur'ân, "*Müminler için gerçekten bir hidayet rehberi ve rahmettir.*" (Neml, 27/77) Öğrenen ama düşünmeyen bir insan, "*Kur'ân üzerinde düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpler üstünde kilitler mi var?*" (Muhammed, 47/24) sorusuna nasıl cevap verecektir? Bu bağlamda ashâbdan Ebû Ümâme'nin, - bugünkü gibi tertemiz kılıflar içinde hapsolmaya mahkûm edilerek- duvarlara asılan mushafların insanı aldatmaması gerektiğini, Kur'ân'ı gerçekten idrak ve muhafaza eden bir kalbe Allah'ın asla azap etmeyeceğini söylemesi (Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 1) oldukça mânidardır.

Peygamberimiz (sav), ashâbını Kuran'ı hızlı okumalarını hususunda uyarmıştı. (Dârimî, Salât, 173; Ebû Dâvûd, Şehru Ramazan, 8) Zira o, verdiği ilâhî mesajlarla insana hayat veren Kur'ân'ın hızlı okunarak, anlaşılmasının göz ardı edilmesini istemiyordu. Abdullah b. Mes'ûd'un bildirdiğine göre de ashâb, âyetleri onar onar öğreniyor ve onların mânalarını iyice kavrayıp amel etmeden

diğerlerine geçmiyorlardı. (Tahâvî, Müşkîlû'l-âsâr, IV, 82; Taberî, Tefsîr, I, 80) Hz. Peygamber namazda Kur'ân okurken ise, “*Sesini çok yükseltme; çok da alçaltma.*” (İsrâ, 17/110) âyetine uygun dengeli bir ses tonunu benimsemişti. (Müslim, Salât, 145)

Kur'ân'dan ezberlenen âyetlerin unutulmamasını da önemseyen Resûlullah (sav), “*Kur'ân'ı düşünerek tekrar edin! Çünkü onun insanın ezberinden silinip gitmesi, devenin bağından kurtulup kaçmasından daha hızlıdır!*” (Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 23; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn ve kasruhâ, 228; Dârimî, Rikâk, 32) buyurmuştu.

Allah Resûlü, Kur'ân'ın öğrenilmesi kadar öğretilmesine de önem vermiş ve “*Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenidir.*” buyurarak ümmetini bu konuda teşvik etmişti. (Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 15) Nitekim o Kur'ân'ı öğrenen, okutan ve gereğini yerine getiren kimseyi kokusu her tarafa yayılan miskle dolu bir kaba, onu başkalarına öğretmeyeni ise ağzı bağlandığı için etrafına misk kokusunu yaymayan bir kaba benzetmişti.

Ebû Hüreyre'den gelen rivayete göre, Allah Resûlü (sav) şöyle buyurdu: “*Kur'ân'ı öğrenin, onu okuyun ve okutun. Kur'ân'ı öğrenen, okuyan ve gereğini yapan kimse, her tarafa koku yayan misk dolu bir kaba benzer. Kur'ân'ı öğrenen (fakat onu çevresine yaymayan), yatıp uyuyan kimse ise ağzı bağlı koku yaymayan bir misk kabına benzer.*” (Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 2)

Bir başka hadisinde ise şöyle bir benzetmede bulunmuştu: “*Kur'ân okuyan mümin turunç gibidir; tadı da güzeldir kokusu da güzeldir. Kur'ân okumayan mümin hurma gibidir; tadı güzeldir ama kokusu yoktur. Kur'ân okuyan günahkâr kişi reyhan otu gibidir; kokusu güzeldir ama tadı acıdır. Kur'ân okumayan günahkâr kişi ise Ebucehil karpuzu gibidir; hem tadı acıdır hem de kokusu yoktur.*” (Buhârî, Tevhîd, 57)

Hz. Peygamber anne babaları ve çocuklarını da Kur'ân'ı öğrenme ve onu hayatında gereğince tatbik etme hususunda teşvik etmiştir: “*Kur'ân-ı Kerim'i okuyan ve hükümleriyle amel edenin anne ve babasına kıyamet günü bir taç giydirilir. Bu tacın ışığı (güneşi evlerinizin içinde farz etseniz) dünya evlerindeki güneş ışığından daha güzeldir. O hâlde Kur'ân'ı bizzat öğrenen hakkında ne düşünürsünüz?*” (Ebû Dâvûd, Tefriü ebvâbi'l-vitr, 14)

Söyledikleriyle bize rehberlik eden Hazreti Peygamber (sav), uygulamalarıyla da bütün ümmetine örnektir. Onun, sabahları Haşr Sûresi'nin son üç âyetini okumak, (Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 22; Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 22) geceleyin Secde ve Mülk Sûreleri'ni okumadan uyumamak (Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 19; Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 9) gibi “günü Kur'ân'la yaşamaya” yönelik sünnetleri vardır. Her yıl Ramazan ayında, o yıl içinde inenler dâhil, o ana kadar nazil olan âyetlerin tamamını Hz. Cebrail'e okur, onunla karşılaştırma ve karşılıklı okuma yapardı. Bugün Ramazan'da yaygın

olarak sürdürülen ve bir kişinin Kur'ân-ı Kerim'i okuyup diğerlerinin takip etmesine dayanan “mukabele” uygulaması böyle başlamıştı.

Peygamberimizin (sav) ömrünün son günlerinde sevgili kızı Fâtıma'nın kulağına, “o yılın Ramazan'ında Cebrail (as) ile Kur'ân mukabelesini bir değil iki defa yaptıklarını ve bunu vefatının yaklaştığı şeklinde yorumladığını” fısıldamış ve bunun üzerine Hz. Fâtıma ağlamıştı. ^(Buhârî, İsti'zân, 43) Hanımı Hz. Âişe (ra) ise Resûlullah'ın (sav) vefatından sonra gelip, “*Onun ahlâkı nasıldı?*” diye soranlara, “*Kur'ân okumaz mısınız? Onun ahlâkı Kur'ân'dı.*” cevabını vermişti. ^(Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn ve kasruhâ, 139) Bazı âlimlerimizin ifade ettiği gibi Hz. Peygamber âdeta yaşayan canlı bir Kur'ân idi. Netice itibariyle Kur'ân, Hz. Peygamberin uygulayarak ashâbına öğrettiği, kıyamete dek kalacak en büyük Peygamber mirasıydı. Ve bu, bütün Müslümanların sahip çıkması gereken en yüce mirastı. Nitekim Sevgili Peygamberimiz bu vasiyetini şöyle dile getirmişti:

“Size öyle bir şey bıraktım ki ona sıkı sarılırsanız sapıtmazsınız; Allah'ın kitabı.”

^(Müslim, Hac, 147)

OKUMA PARÇASI:

SÖZLERİN EN GÜZELİ: ALLAH'IN KİTABI

Peygamber şehri Medine'nin huzur dolu günlerinden birisiydi. Varlığıyla şehri bereketlendiren Allah'ın Elçisi (sav), yakın dostlarından Abdullah b. Mes'ûd'a seslendi: *"Abdullah! Gel de bana Kur'ân oku."* Bir an için şaşırды, ilminin derinliğiyle tanınan değerli sahâbî. "Yâ Resûlallah, Kur'ân size indirilmişken, ben mi size okuyayım?" sözleriyle anlattı duygularını. Allah Resûlü, *"Evet, ben Kur'ân'ı başkasından dinlemeyi de çok seviyorum."* buyurdu.

Okumaya başladı İbn Mes'ûd. Nisâ Sûresi'nin yaratılışı hatırlatan, yetime saygıyı tavsiye eden, miras paylaşımını açıklayan âyetlerini okudu. Nihayet, *"Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şahit yaptığımız zaman, bakalım onların hâli nice olacak!"* (Nisâ, 4/41) mealindeki âyete geldiğinde Yüce Peygamber'in (sav) gözlerinden yaşlar süzülüğünü fark etti. Daha fazla dayanamadı Rahmet Elçisi ve *"Yeterli"* buyurdu. (Buhâri, Fedâilü'l-Kur'ân, 33; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4)

Kur'ân'ı diğer bütün söz ve yazılardan ayıran, Yüce Yaratıcı'ya ait olmasıdır. O, "Kelâmullah" (Allah'ın sözü) ve "Kitâbullah" (Allah'ın kitabı)dır. Allah'a ait olduğu için de *"sözlerin en güzeli"*dir. (Zümer, 39/23) Nitekim bazı kaynaklarda Peygamberimizden, bazı kaynaklarda ise Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledilen bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: *"Sözlerin en güzeli/doğrusu Allah'ın kelâmı/kitabı; rehberliğin en güzeli Muhammed'in rehberliğidir."* (Buhâri, Edeb, 70; Nesâî, Salâtü'l-ideyn, 22) O, inananların hep birlikte sınıksız sarılması istenen "Allah'ın ipi" (Hablullah) (Âl-İmrân, 3/103) ve kopmak bilmeyen "sapasağlam bir kulp"tur (el-urvetü'l-vüsâ). (Bakara, 2/256) Eşsiz yapısını ve içeriğini âyetleriyle bizzat kendisi ilân eder; O, insanları en doğru yola ileten (İsrâ, 17/9) bir şifa kaynağı, bir hidayet rehberi ve rahmet vesilesidir. (Yûnus, 10/57)

Kur'ân, insana dağların bile kaldıramayacağı büyük sorumluluğunu (Haşr, 59/21) hatırlatır. Doğruları ve yanlışları, okuyanın önüne serer ve sağlıklı bir seçim yapmasını sağlar. Ona sorular sorar, bilgiler verir, dünyasını ve âhiretini tanıtır. Kur'ân'ın kendisi için kullandığı, "hatırlatma" anlamına gelen *"Zikr"*, (Hicr, 15/9) "doğruyu yanlıştan ayırmayı sağlayan" anlamında *"Furkân"*, (Furkân, 25/1) "yazılı metin" anlamında *"Kitab"* (Bakara, 2/2) ve "okunan şey" anlamındaki *"Kur'ân"* (İsrâ, 17/9) isimleri de Kur'ân'ın bu özelliklerini kapsayıcı mahiyettedir.

Dinin temeli Kur'ân'dır. İslâm, Kur'ân'ın indiği gün insanlığa ulaşmaya başlamış, Kur'ân'ın inişi sona erince ise kemale ulaşmıştır. Bir Ramazan günü Hira'da *"Oku!"* âyetini (Alak, 96/1) duyması ve öğrenmesi Peygamberimizin (sav) ilâhî görevinin başlangıcı olmuştur.

Yıllar boyunca, Resûlullah'a (sav) insanlara vereceği mesajları, topluma ise insanlığın gereklerini öğreten yine Allah'ın kelâmıdır. Nihayet “*Bugün sizin için dininizi tamamladım.*” (Mâide, 5/3) âyeti indikten ve Kur’ân vahyi sona erdikten kısa bir süre sonra Peygamber Efendimiz de (sav) hayata gözlerini yummuştur.

O, Kur’ân’ı ilk öğrenen, ilk okuyan ve ilk yaşayan insandı. “*Şüphesiz biz sana (sorumluluğu) ağır bir söz vahyedeceğiz.*” (Müzzemmil, 73/5) âyeti, hemen hemen her gün aldığı vahiylerle hayatında tecelli etmişti. Vahyin ağırlığından kış günü inci inci terlemek, (B2 Buhârî, Bed’ü’l-vahy, 1) Allah’ın buyruklarını dinlemeye yanaşmayanların eleştirilerini göğüslemek ve bu uğurda sabredebilmek, onun yaşam tarzı olmuştu. Kur’ân’ı öğrenme ve insanlara ulaştırma görevindeki büyük özverisi, ümmeti ile arasında belki anne ve evlat ilişkisinden öte bir bağ kurulmasını sağlamıştı. (Ahzâb, 33/6)

Peygamber Efendimizin (sav) en büyük mucizesiydi Kur’ân. Hz. Süleyman’a kuşlarla konuşabilme (Neml, 27/16-22) ve rüzgârı yönlendirebilme (Sâd, 38/36) yeteneğini veren, Hz. İsa’ya ölülere diriltme ve körleri görür hâle getirebilme (Mâide, 5/110) gücünü bahşeden Allah, son peygamberini de eşsiz kelâmı ile desteklemişti. Kur’ân, bütün insanlara sesleniyor, onlara bilemedikleri ve aralarında tartıştıkları hâlde uzlaşamadıkları konuları öğretiyordu. Doğumdan öncesi veya ölümden sonrası gibi merak ettikleri meseleleri açıklıyor ve muhatapları üzerinde tarifi mümkün olmayan bir tesir bırakıyordu. Kur’ân’ın sağladığı bu inandırıcılığı ve mucizevî etkiyi Allah’ın Elçisi (sav) bir hadis-i şerifinde şöyle ifade buyurmuştu: “*Her peygambere mutlaka iman edilen (veya insanların iman etmesini sağlayan) mucizeler verilmiştir. Bana verilen mucize de Allah’ın bana vahyettiği Kur’ân’dır. Sonuçta ben kıyamet günü kendisine tâbi olanları en çok olan peygamber olacağımı umuyorum.*” (Buhârî, İ’tisâm, 1) Peygamberimiz (sav), Allah’ın kendisiyle gönderdiği hidayeti ve ilmi, gökten inen bereketli bir yağmura benzetiyordu (Buhârî, İlim, 20) İnsanı insan yapan değerlere susamış Mekke halkı, aradığı saf ve temiz dini Kur’ân’da buluyor, onun olağanüstü anlatım üslûbu karşısında hayran kalıyordu. Sadece Resûlullah’ın (sav) değil Hz. Ebû Bekir gibi güzel sesli bir başka Müslüman’ın Kur’ân okuduğu yerde de müşrik erkek ve kadınlardan, hatta çocuklardan oluşan kalabalıklar toplanıyor, izdiham meydana geliyordu. (Buhârî, Kefâlet, 4) Suya hasret kalanların yağmura kavuşmasını andıran bu manzara, inanmayanlar için dayanılmaz bir mahiyet arz ediyordu.

Müşrikler, “*Bu Kur’ân’ı dinlemeyin. O okunurken yaygara koparın, belki o zaman baskın çıkarsınız.*” (Fussilet, 41/26) diyorlardı. “*Gidin, ilâhlarınıza tapmaya devam edin... Bu ancak bir uydurmadır.*” (Sâd, 38/6-7) diyerek, insanları hiçbir manevî karşılığı olmayan bir puta tapıcılığa teşvik ediyorlardı. Kur’ân’ın niteliğini ve gönderiliş amacını ısrarla çarpıtıyor, kimi zaman onun bir büyü olduğunu söylüyor (Ahkâf, 46/7) yahut “önceki toplumların masalları” yakıştırmasını

yapıyor, (En'âm, 6/25) kimi zaman da bir yabancı tarafından Resûlullah'a (sav) öğretildiğini iddia ediyorlardı. (Nahl, 16/103)

Öte yandan onlar, *“gece sonsuza kadar sürse güneşi insanlara kimin getireceğini”* (Kasas, 28/71) ve *“sular yerin dibine çekilip gitse tertemiz suyu kimin bulup çıkaracağını”* (Mülk, 67/30) soran Kur'ân-ı Kerim'e cevap veremiyorlardı. Yüce Allah, âyetlerinde müşrikleri önce *“Kur'ân'ın benzerini”* getirmeye davet etmiş, (Tür, 52/33-34) ardından *“Kur'ân'dakilere benzer on sûre”* oluşturmalarını istemiş, (Hüd, 11/13) nihayet *“Kur'ân'ın bir tek sûresinin benzerini”* yapmalarını teklif etmiş (Yûnus, 10/37-38) ama onlar bunun karşısında aciz ve çaresiz kalmışlardı. Allah Teâlâ açıkça meydan okumuştur: *“Allah'tan başkasından gelseydi içinde birçok çelişki bulurlardı.”* (Nisâ, 4/82) *“Söyle: Bütün insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak için toplansalar, birbirlerine istedikleri kadar destek olsunlar, yine de benzerini ortaya koyamazlar.”* (İsrâ, 17/88) Ve nihayet Kur'ân-ı Kerim, inanmayanların geldiği son noktayı şöyle değerlendirecekti: *“Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı, taş gibi hatta daha katı oldu. Çünkü taş vardır, içinden ırmaklar fışkırır. Taş vardır, yarılr da içinden sular çıkar. Taş da vardır, Allah korkusuyla yerinden kopup düşer. Allah yaptıklarınızdan hiçbir zaman habersiz değildir.”* (Bakara, 2/74)

İnsanların dine ve Kur'ân'a yönelik kabul veya red biçimindeki bu iki temel yaklaşımı, Mekke'de olduğu gibi Medine'de de devam etmiştir. Hicret'in ardından Medine'de Allah'ın kitabına kalbini samimiyetle açanlar olduğu gibi ona kulak vermemekte diretenler de görülmüştür. Nitekim kendilerine daha önce indirilen kutsal kitaba inanan Hıristiyanlardan bazıları, Kur'ân okununca gözyaşlarını tutamayıp *“İnandık yâ Rabbi, bizi de şahitlerle birlikte yaz!”* (Mâide, 5/83) diye yakarıırken bazıları ise Kur'ân'ın son derece açık sorularına rağmen ikna olmamışlardır. (Bakara, 2/80, 85, 91)

Yaşadığı bütün süreçlerde ve karşılaştığı her yeni durumda Resûl-i Ekrem'e (sav) yol gösteren rehber Kur'ân olmuştur. Allah, vahyin ağır sorumluluğunu yüklediği peygamberini hiçbir zaman yalnız ve desteksiz bırakmamıştır.

Kur'ân'ın niçin indirildiği iyi bilinmelidir. Bu hususta Yüce Allah, *“Andolsun biz, Kur'ân'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?”*, (Kamer, 54/17, 22, 32, 40) *“Bu, âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri ibret alsın diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.”* (Sâd, 38/29) buyurmaktadır. Kur'ân'ın iniş ve okunuş amacı yanlış anlaşıldığında, ilâhî mesajdan yararlanmak neredeyse imkânsız hâle gelecektir. O, ne sadece güzel okunmak için, ne düşünsel polemiklere konu olmak için, ne toplumsal statü sağlama aracı olmak için ne de çıkar sağlamak için gelmiştir. Mehmet Âkif'in ifade ettiği üzere;

“İnmemiştir hele Kur'ân, bunu hakkıyla bilin

Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!”

Her konuda olduğu gibi müminin Kur’ân’la ilişkisi konusunda da en büyük örnek Allah’ın Elçisi’dir. O, Kur’ân’ın nasıl okunması gerektiğini Yüce Yaratıcı’dan öğrenmişti. Bir defasında vahiy alırken inen âyetleri hızlı hızlı tekrar etmeye çalışmış, “*Onu aceleyle almak için dilini kımlatma.*” (Kıyâme, 75/16) şeklinde uyarılınca bu acelecilikten vazgeçmişti. (Müslim, Salât, 147)

Sevgili Peygamberimiz (sav), “*Kur’ân’ı ağır ağır, tane tane oku.*” (Müzzemmil, 73/4) şeklindeki ilâhî emri titizlikle uygular, Kur’ân okurken âyetlerin arasında bir müddet duraklar sonra devam ederdi. (Ebû Dâvûd, Huruf ve kıraat, 1; Tirmizi, Kıraat, 1) Secde âyeti geçtiğinde secde ederdi (Müslim, Mesâcid ve mevziu’s-salât, 103) Allah’ın yüceliğinden bahseden bir âyet geldiğinde tesbihatta bulunur, dua edilmesi gereken bir konu geldiğinde durup dua eder, Allah’a sığınılacak hususları ihtiva eden bir âyet okuduğunda ise okuyuşuna ara verip istiâzede bulunurdu. (Müslim, Salâtü’l-müsâfirîn ve kasruhâ, 203) Kur’ân okurken yapılan her türlü zikir ve duaya Cenâb-ı Hakk’ın anında karşılık verdiğini anlatır ve bu hususa örnek olarak namazda Fâtiha okuyan kişinin her söylediği âyete Allah’ın cevap vermesini gösterirdi. (Müslim, Salât, 38) Kur’ân okumanın insana verdiği huzura sığınarak sıkıntılı bir durumla karşı karşıya kaldığında namaz kılardı. (Ebû Dâvûd, Tatavvu’, 22)

Düzenli Kur’ân okumak, Peygamber Efendimizin (sav) aksatmadığı ve çok önem verdiği bir sünnetiydi. Sakîf Kabilesi’nden İslâm’ı kabul eden kişilerden Evs b. Huzeyfe (ra), arkadaşlarıyla birlikte Medine’de Peygamberimize (sav) misafir oldukları günleri şöyle anlatır: “Allah Resûlü (sav) her gece yatsı namazından sonra yanımıza gelir ve bizimle İslâm üzerine konuşurdu. Mekke’de çektikleri sıkıntıları anlatırdı.” der ve şöyle devam eder: “Bir gece yanımıza biraz geç geldi. Ben, ‘Bu gece biraz geciktiniz yâ Resûlallah!’ deyince, ‘*Kur’ân’dan her gün okuduğum kadarını (hizbimi) bitirmeden çıkmak istemedim.*’ buyurdu. Sabah olunca bu konuyu sahâbîlere sorduk. Onlar, “Biz Kur’ân’ı bölümlere ayırarak okuruz. Üç sûre, beş sûre, yedi sûre, dokuz sûre, kendi içinde birer okuma bölümü (hizb) oluşturur.” dediler. (İbn Hanbel, IV, 9; İbn Mâce, İkâmetü’s-salavât, 178)

Kur’ân’ı ezberden okuma konusunda, cünüplük hâli dışında hiçbir şey Allah Resûlü’ne (sav) engel olamazdı. (Nesâî, Tahâret, 171) Evde, mescidde, namazda, yolculukta, gündüz veya gece hep Kur’ân okurdu. Ashâb arasında samimiyeti ve ihlâsı ile temayüz eden Abdullah b. Muğaffel (ra), Mekke’nin fethedildiği yıl Peygamberimizi (sav) devesinin üzerinde sesini yükselterek ve dalgalandırarak Fetih Sûresi okurken gördüğünü söyler. (Müslim, Salâtü’l-müsâfirîn ve kasruhâ, 237) Hadis rivayetiyle meşhur sahâbî Berâ’ b. Âzib ise bir defasında Resûlullah’ın (sav) yatsı namazında Tîn Sûresi’ni okuyuşunu dinlediğini anlatır ve “*Sesi veya okuyuşu ondan daha güzel olan bir kişi daha duymadım.*” der (Buhârî, Tevhid, 52)

Öte yandan, Allah Resûlü (sav), Kur'ân'ı güzel sesle ve usulüne uygun okumaya itina gösterirdi. Bu konudaki yeteneğiyle tanınan sahâbîlerden Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye, "Hz. Davud gibi güzel sesle ve ahenkle okuduğu" için övgüde bulunmuş ve "*Dün gece senin Kur'ân okuyuşunu dinlerken beni bir görmeliydin!*" buyurmuştu. (Müslim, Salâtü'l-müsâfirin ve kasruhâ, 236) Abdullah b. Mes'ûd, Muâz b. Cebel, Übey b. Kâ'b ve Ebû Huzeyfe'nin evlâtlığı Sâlim ise Resûlullah'ın (sav), "*Kur'ân'ı şu dört kişiden öğrenin.*" ifadesiyle örnek gösterdiği Kur'ân'ı en iyi bilen ve en güzel okuyan sahâbîlerdi. (Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 8; Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 116)

Peygamber Efendimiz (sav), Kur'ân-ı Kerim'i düzgün okumayı ve âyetlerin anlamlarını kavrayabilmeyi önemseydiği kadar inananları Kur'ân'dan sûreler ezberleyerek hafızalarında taşımaya da teşvik ederdi. Kalbinde ve hafızasında Kur'ân'dan hiçbir şey bulunmayan kişiyi, "*yıkık dökük bir eve*" benzetirdi. (Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 18; Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 1) Kur'ân'ı ezberleyip düzenli okuyan kişinin vahiy görevlisi meleklerle bir olduğunu, zorlanarak da olsa okumaya çalışana ise (okuması ve zorlanmasından dolayı) iki kat sevap verileceğini vurgulardı. (Buhârî, Tefsîr, (Abese) 1) Namazda imamlık yapmaktan (Nesâî, İmâmet, 11) savaşta ordu yönetmeye (Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 2) kadar pek çok görevlendirmede Kur'ân'ı bilmeye ve okumaya önem veren Resûlullah'ın (sav), üstündeki elbiseden başka geline verecek bir yüzük bile bulamayan fakir bir kişinin nikahını "ezberlediği sûreleri göz önünde bulundurarak" kıydığı da (Buhârî, Nikâh, 38) bilinmektedir. Yine Allah Resûlü, Uhud Savaşı'ndan sonra ordu yorgun düştüğünden her şehit için tek tek kabir kazdırmak yerine, kabirlerin geniş kazılması ve şehitlerin ikişer üçer birlikte defnedilmesi talimatını vermiş ve Kur'ân'ı daha iyi bilenlere öncelik verilmesini istemişti. (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 65, 67; Nesâî, Cenâiz, 87)

Kur'ân okumayı öğrenmiş veya Kur'ân'ı ezberlemiş olmak, sorumlu bir Müslüman açısından başarıya giden yolun sonu değil başlangıcıdır. Kişi okuduğunu anlamalı, ezberlediğini kavramalı, Kur'ân âyetlerindeki mesajları düşünmeli ve araştırmalıdır. Zira Kur'ân, "*Müminler için gerçekten bir hidayet rehberi ve rahmettir.*" (Neml, 27/77) Öğrenen ama düşünmeyen bir insan, "*Kur'ân üzerinde düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpler üstünde kilitler mi var?*" (Muhammed, 47/24) sorusuna nasıl cevap verecektir? Bu bağlamda ashâbdan Ebû Ümâme'nin, - bugünkü gibi tertemiz kılıflar içinde hapsolmaya mahkûm edilerek- duvarlara asılan mushafların insanı aldatmaması gerektiğini, Kur'ân'ı gerçekten idrak ve muhafaza eden bir kalbe Allah'ın asla azap etmeyeceğini söylemesi (Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 1) oldukça mânidardır.

Peygamberimiz (sav), ashâbını Kuran'ı hızlı okumalarını hususunda uyarmıştı. (Dârimî, Salât, 173; Ebû Dâvûd, Şehru Ramazan, 8) Zira o, verdiği ilâhî mesajlarla insana hayat veren Kur'ân'ın hızlı okunarak, anlaşılmasının göz ardı edilmesini istemiyordu. Abdullah b. Mes'ûd'un bildirdiğine göre de ashâb, âyetleri onar onar öğreniyor ve onların mânalarını iyice kavrayıp amel etmeden

diğerlerine geçmiyorlardı. (Tahâvî, Müşkîlû'l-âsâr, IV, 82; Taberî, Tefsîr, I, 80) Hz. Peygamber namazda Kur'ân okurken ise, “*Sesini çok yükseltme; çok da alçaltma.*” (İsrâ, 17/110) âyetine uygun dengeli bir ses tonunu benimsemişti. (Müslim, Salât, 145)

Kur'ân'dan ezberlenen âyetlerin unutulmamasını da önemseyen Resûlullah (sav), “*Kur'ân'ı düşünerek tekrar edin! Çünkü onun insanın ezberinden silinip gitmesi, devenin bağından kurtulup kaçmasından daha hızlıdır!*” (Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 23; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn ve kasruhâ, 228; Dârimî, Rikâk, 32) buyurmuştu.

Allah Resûlü, Kur'ân'ın öğrenilmesi kadar öğretilmesine de önem vermiş ve “*Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenidir.*” buyurarak ümmetini bu konuda teşvik etmişti. (Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 15) Nitekim o Kur'ân'ı öğrenen, okutan ve gereğini yerine getiren kimseyi kokusu her tarafa yayılan miskle dolu bir kaba, onu başkalarına öğretmeyeni ise ağzı bağlandığı için etrafına misk kokusunu yaymayan bir kaba benzetmişti.

Ebû Hüreyre'den gelen rivayete göre, Allah Resûlü (sav) şöyle buyurdu: “*Kur'ân'ı öğrenin, onu okuyun ve okutun. Kur'ân'ı öğrenen, okuyan ve gereğini yapan kimse, her tarafa koku yayan misk dolu bir kaba benzer. Kur'ân'ı öğrenen (fakat onu çevresine yaymayan), yatıp uyuyan kimse ise ağzı bağlı koku yaymayan bir misk kabına benzer.*” (Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 2)

Bir başka hadisinde ise şöyle bir benzetmede bulunmuştu: “*Kur'ân okuyan mümin turunç gibidir; tadı da güzeldir kokusu da güzeldir. Kur'ân okumayan mümin hurma gibidir; tadı güzeldir ama kokusu yoktur. Kur'ân okuyan günahkâr kişi reyhan otu gibidir; kokusu güzeldir ama tadı acıdır. Kur'ân okumayan günahkâr kişi ise Ebucehil karpuzu gibidir; hem tadı acıdır hem de kokusu yoktur.*” (Buhârî, Tevhîd, 57)

Hz. Peygamber anne babaları ve çocuklarını da Kur'ân'ı öğrenme ve onu hayatında gereğince tatbik etme hususunda teşvik etmiştir: “*Kur'ân-ı Kerim'i okuyan ve hükümleriyle amel edenin anne ve babasına kıyamet günü bir taç giydirilir. Bu tacın ışığı (güneşi evlerinizin içinde farz etseniz) dünya evlerindeki güneş ışığından daha güzeldir. O hâlde Kur'ân'ı bizzat öğrenen hakkında ne düşünürsünüz?*” (Ebû Dâvûd, Tefriü ebvâbi'l-vitr, 14)

Söyledikleriyle bize rehberlik eden Hazreti Peygamber (sav), uygulamalarıyla da bütün ümmetine örnektir. Onun, sabahları Haşr Sûresi'nin son üç âyetini okumak, (Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 22; Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 22) geceleyin Secde ve Mülk Sûreleri'ni okumadan uyumamak (Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 19; Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 9) gibi “günü Kur'ân'la yaşamaya” yönelik sünnetleri vardır. Her yıl Ramazan ayında, o yıl içinde inenler dâhil, o ana kadar nazil olan âyetlerin tamamını Hz. Cebrail'e okur, onunla karşılaştırma ve karşılıklı okuma yapardı. Bugün Ramazan'da yaygın

olarak sürdürülen ve bir kişinin Kur’ân-ı Kerim’i okuyup diğerlerinin takip etmesine dayanan “mukabele” uygulaması böyle başlamıştı.

Peygamberimizin (sav) ömrünün son günlerinde sevgili kızı Fâtıma’nın kulağına, “o yılın Ramazan’ında Cebrail (as) ile Kur’ân mukabelesini bir değil iki defa yaptıklarını ve bunu vefatının yaklaştığı şeklinde yorumladığını” fısıldamış ve bunun üzerine Hz. Fâtıma ağlamıştı. ^(Buhârî, İsti’zân, 43) Hanımı Hz. Âişe (ra) ise Resûlullah’ın (sav) vefatından sonra gelip, “*Onun ahlâkı nasıldı?*” diye soranlara, “*Kur’ân okumaz mısınız? Onun ahlâkı Kur’ân’dı.*” cevabını vermişti. ^(Müslim, Salâtü’l-müsâfirîn ve kasruhâ, 139) Bazı âlimlerimizin ifade ettiği gibi Hz. Peygamber âdeta yaşayan canlı bir Kur’ân idi. Netice itibariyle Kur’ân, Hz. Peygamberin uygulayarak ashâbına öğrettiği, kıyamete dek kalacak en büyük Peygamber mirasıydı. Ve bu, bütün Müslümanların sahip çıkması gereken en yüce mirastı. Nitekim Sevgili Peygamberimiz bu vasiyetini şöyle dile getirmişti:

“Size öyle bir şey bıraktım ki ona sıkı sarılırsanız sapıtmazsınız; Allah’ın kitabı.”

(Müslim, Hac, 147)

(Bu bölüm DİB. Yayınları, *Hadislerle İslam*, 1. Cilt, sayfa 551-561’den alınmıştır.)